

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІ ЖАНЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК  
БАСҚАРУ АКАДЕМИЯСЫ

**Басқару институты**

қолжазба құқығында

**Еламанова Зоя Жетпісбайқызы**

**МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫНДА БІЛІМ БЕРУ ИНФРАҚҰРЫЛЫМЫН ДАМУДЫ  
ТИІМДІ ЖОСПАРЛАУ**

«7M041 - Бизнес және басқару» дайындық бағыты бойынша  
«7M04106 - Экономика» білім беру бағдарламасы

«7M04106 – Экономика» білім беру бағдарламасы бойынша  
Бизнес және басқару магистрі дәрежесін иелену үшін  
магистрлік жоба

Ғылыми жетекші: \_\_\_\_\_ Дуламбаева Р.Т. э.ғ.п, профессор

Жоба қорғауға жіберілді: «\_\_\_\_\_» \_\_\_\_\_ 2023 ж.

Басқару институтының директоры \_\_\_\_\_ Гаипов З.С., с.ғ.д.

**Астана, 2023**

## Мазмұны

<b>НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР.....</b>	<b>3</b>
<b>КІРІСПЕ.....</b>	<b>4</b>
<b>НЕГІЗГІ БӨЛІМ .....</b>	<b>7</b>
<b>ҚОРЫТЫНДЫ.....</b>	<b>42</b>
<b>ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕР ТІЗІМІ.....</b>	<b>44</b>

## Нормативтерге сілтемелер

Осы магистрлік жобада келесі нормативтік құжаттарға сілтемелер пайдаланылған:

Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 4 желтоқсандағы «Бюджет кодексі»;

Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі «Білім туралы» Заңы;

Қазақстан Республикасы Үкіметінің «Қазақстан Республикасында мүгедек адамдардың құқықтарын қамтамасыз ету және тұрмыс сапасын жақсарту жөніндегі 2025 жылға дейінгі ұлттық жоспарды бекіту туралы» 2019 жылғы 28 мамырдағы № 326 қаулысы;

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы «Білімді ұлт» сапалы білім беру» ұлттық жобасын бекіту туралы» № 726 Қаулысы;

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 4 қарашадағы «Маңғыстау облысының Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021-2025 жылдарға арналған әлеуметтік – экономикалық дамуының кешенді жоспарын бекіту туралы» № 784 Қаулысы;

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 30 қарашадағы «Жайлы мектеп» білім беру саласындағы пилоттық ұлттық жобасын бекіту туралы» № 963 Қаулысы;

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2020 жылғы 31 желтоқсандағы «Бюджет қаражаты есебінен орта білім беру объектілерін салуды, реконструкциялауды қаржыландыруды есептеу алгоритмін бекіту тураалы» № 567 бұйрығы;

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 6 мамырдағы «Халықтың тығыздығына және елді мекендердің қашықтығына байланысты білім беру ұйымдары желісінің кепілді мемлекеттік нормативін бекіту туралы» № 185 бұйрығы;

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2013 жылғы 30 қазандағы «Орта білім беруді жан басына шаққандағы қаржыландыру қағидаларын бекіту туралы» № 439 бұйрығы;

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2013 жылғы 30 қазандағы «Орта білім беруді жан басына шаққандағы нормативтік қаржыландыру әдістемесін бекіту туралы» № 440 бұйрығы;

Қазақстан Республикасы Экономика және бюджеттік жоспарлау министрінің 2010 жылғы 24 ақпандағы «Білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау және инвестициялық жобалар тізбесін қалыптастыру объектілеріне қажеттілікті айқындау әдістемесі» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің № 81, № 99 бірлескен бұйрығы.

## Кіріспе

**Тақырыптың өзектілігі.** Азаматтарға сапалы білім беру әрбір мемлекеттің басты міндеті болып табылады және Қазақстанда да білім беру жүйесіне ерекше назар аударыланады. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев 2022 жылғы 1 қыркүйектегі «Әділетті мемлекет. Біріккен ұлт. Берекелі қоғам» Қазақстан халқына Жолдауында еліміздің өскелең ұрпағының білім алуына және жан-жақты дамуына лайықты жағдай жасаудың маңыздылығы атап өтілді [1].

Дүние жүзіндегі үкіметтер мен қоғамдар өздерінің білім беру жүйелерін жақсартуға және барлық балалар мен жастардың мектепке бару және салауатты және өнімді өмір сүру үшін қажетті білім мен дағдыларды алу мүмкіндігін қамтамасыз етуге ұмтылуда. Оқу бағдарламалары, мұғалімдер және білім беру инфрақұрылымы сияқты білім беру жүйесінің негізгі ресурстары білім сапасын арттыруға көмектеседі. Соңғы жылдары білім беру инфрақұрылымының сапасы, әсіресе оның дұрыс жоспарлануы және баланың дамуына баса назар аудара отырып, білім беруді дамыту кеңінен талқылануда. Біріккен Ұлттар Ұйымы белгілейтін және әлемнің барлық елдерінің даму күн тәртібін қамтитын Тұрақты даму мақсаттары елдерден «балаларға, мүгедектікке және гендерлік мәселелерге сезімтал және қауіпсіз, зорлық-зомбылықсыз, күш қолданбайтын білім беру мекемелерін құруды және жаңғыртуды талап етеді. барлығы үшін инклюзивті және тиімді оқу ортасы» [2]. Дүние жүзіндегі көптеген мүдделі тараптар әртүрлі оқу орталары баланың дамуына қалай оң немесе теріс әсер ететіні туралы деректерді іздейді.

Сонымен қатар, жоғарыда атап өткеніміздей, мектеп құрылысы басым бағыт болып табылады, бірақ бұл үдерісте азаматтардың әл-ауқатын жақсарту және әлеуметтік қамсыздандыру мақсатында білім беру инфрақұрылымының құрылысын тиімді жоспарлау өте маңызды екенін атап өткен жөн. Бүгінгі таңда Қазақстанда бюджеттің бөлінуі мен әлеуметтік саланың аймақтар арасында біркелкі емес дамуы байқалады, соның салдарынан диспропорциялар әлеуметтік жайсыздыққа, көші-қон көңіл-күйінің өсуіне алғышарттар жасайды. Бұл жұмыста Маңғыстау облысының білім беру инфрақұрылымы қарастырылады және бұл өңірде соңғы 5 жылда халық саны 13%-ға немесе 93 мың адамға өсіп, 2021 жылы 719,6 мың адамды құрады. Сондай-ақ, соңғы 5 жылда облыста туу көрсеткіші ең жоғары, 2020 жылы ол 1000 адамға шаққанда 30,65-ті құрады [3]. Маңғыстау облысында халық саны мен туу көрсеткішінің өсуін ескере отырып, бұл болашақта білім беру қызметтеріне деген қажеттіліктің артуына, ал мектептердің жетіспеушілігі білім берудің қолжетімділігі мен теңдігі мәселелерін тудыруы мүмкін. Халықтың туу көрсеткішінің өсуі мектептерде оқушылар орнының тапшылығына әкеп соқтырады және жаңа мектептердің құрылысын жыл сайын қаржыландыру үшін қомақты қаражатты қажет етеді.

Бүгінгі таңда облыста 156 мыңнан астам бала контингенті бар 140 жалпы білім беретін мектеп бар. Облыста үш ауысымда білім беретін 15 мектеп бар, онда 3,8 мың оқушы үшінші ауысымда білім алуда [4]. Сондай-ақ, Маңғыстау

облысы білім беру саласына негізгі капиталға салынған инвестицияның еліміздегі ең әлсіз көрсеткіші болып табылады: 2021 жылда небәрі 4,3 млрд теңге, ал бұл 2020 жылмен салыстырғанда төмендеу (6,2 млрд теңге) [5].

Мектеп құрылысын тиімсіз жоспарлауға бірнеше факторлар себеп болуы мүмкін, мысалы: демографиялық деректердің жеткіліксіз талдауы, әртүрлі мүдделі тараптар арасындағы үйлестірудің болмауы, қаржылық ресурстардың шектеулілігі, дұрыс орналаспау, қоғамдастықтың қатысуының болмауы және басқа да факторлар. Осы факторларды ескере отырып, бұл зерттеу ұзақ мерзімді қажеттіліктерді ескеретін және білімнің қолжетімділігі мен сапасын қамтамасыз ететін мектеп құрылысын жоспарлаудың неғұрлым тиімді стратегияларын әзірлеу үшін мұқият зерттеу жүргізеді. Қазақстанның Маңғыстау облысындағы мектептердің жетіспеушілігін зерттеу – байыпты көңіл бөлуді және зерделеуді қажет ететін маңызды мәселе. Білім – қоғам дамуының және азаматтардың әл-ауқатының негізгі элементі. Бұл мәселенің өзектілігі толығырақ зерттеуді қажет ететін бірнеше факторларға байланысты.

Қазақстанның Маңғыстау облысындағы мектептердің жетіспеушілігін зерттеудің өзектілігін халықтың өсуі және демографиялық өзгерісті, себебі мектептер өсіп келе жатқан халықтың қажеттіліктерін қанағаттандыра алмаса, білімнің қолжетімділігі мен оның сапасының төмендеуіне байланысты проблемалар туындау қаупі бар. Бұдан әрі, мектептердің жетіспеушілігі аймақтағы білім сапасына кері әсерін тигізуі мүмкін және өңірде білім беру мүмкіндіктерінің біркелкі бөлінбеуіне әкелуі мүмкін.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, үкімет мектеп орындарының жетіспеушілігі мәселесін шешуге бағыт-бағдар берді, сонымен қатар белгілі бір көлемде бюджеттік қаражат бөлді. Бірақ аймақтағы халық санының өсуін және мектеп инфрақұрылымын жоспарлаудағы тиімсіздік факторларды ескере отырып, алдағы кездегі мектептердің инфрақұрылымын жоспарлауда тиімді тәсіл қажеттілігі бұл таңдалған тақырыптың өзектілігін анықтайды.

Сондықтан, әлеуметтік басымдықтарға бағытталған кешенді даму стратегиясын әзірлеу және іске асыру жергілікті атқарушы органдардың жұмысындағы маңызды міндет болып табылады. Бұл мәселенің теориялық және әдістемелік дамуының, жеткіліксіздігі, оның өзектілігі және өсіп келе жатқан практикалық маңыздылығы магистерлік жобаның тақырыбы мен негізгі бағыттаурдың таңдауды алдын ала анықтады.

**Зерттеудің мақсаты:** Маңғыстау облысында білім беру инфрақұрылымын тиімді жоспарлау бойынша практикалық ұсынымдар әзірлеу.

**Міндеттері:**

- 1) білім беру инфрақұрылымын жоспарлаудың теориялық-әдістемелік негіздерін зерделеу;
- 2) Маңғыстау облысындағы білім беру инфрақұрылымының ағымдағы даму жағдайын зерделеу;
- 3) білім беру инфрақұрылымын жоспарлау бойынша және мектептегі орын жетіспеушілік мәселесін шешу бойынша халықаралық тәжірибені зерделеу;

4) білім беру инфрақұрылымын жоспарлау бөлігінде нормативтік-құқықтық базаға талдау жүргізу;

5) білім беру инфрақұрылымын жоспарлаудың тиімді және стратегиялық ұсынымдар әзірлеу.

**Зерттеу объектісі:** білім беру инфрақұрылымы.

**Зерттеу пәні:** білім беру инфрақұрылымын жоспарлауда экономикалық және институционалдық қатынастар.

**Зерттеу гипотезасы:** Маңғыстау облысында білім беру инфрақұрылымын дамыту мен салуды тиімді жоспарлауда концессия тетігі бойынша бірыңғай операторды және жан басына шаққандағы қаржыландыруды мектеп орындарының жетіспеушілігі мәселесін шешуге мүмкіндік береді.

**Практикалық маңыздылығы:** зерттеудің негізгі ұсыныстары мен қорытындылары жергілікті атқарушы органдардың жұмысына енгізу үшін пайдалы болуы мүмкін.

## Әдебиетке шолу

Бұл бөлімде отандық және шетелдік ғалымдардың білім беру инфрақұрылымын дамыту, тиімді жоспарлау, өңірлерді стратегиялық дамыту тақырыбындағы жұмыстары елдің азаматтары мен адами капиталының әлеуметтік мәртебесін арттыру факторы ретінде қаралатын болады.

Гребеник Л. Г., Кравченко Е. Ю., Болотова И. С. [6] айтуынша мемлекеттің әлеуметтік саласы белгілі бір елдің Үкіметі жүргізетін әлеуметтік саясаттың даму деңгейін көрсетеді, ал әлеуметтік-экономикалық даму деңгейі, оның ішінде азаматтардың жалпы әл-ауқаты оның тиімділігіне байланысты. Сонымен қатар, білім беру елдің экономикасы мен мемлекеттік саясатындағы, сондай-ақ азаматтардың әлеуметтік өміріндегі ең басым бағыттардың бірі болып табылады.

Әлеуметтік саланы, атап айтқанда адами капиталды арттыру ретінде білім беруді дамыту соңғы онжылдықтардағы зерттеудің өзекті тақырыбы болып табылады. Сонымен қатар, Обойд М., Кхтани А. өз жұмысында [7] білім беру барлық азаматтар үшін «тең бастама» арқылы әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз етудің негізгі құралы болып табылады және қоғамдық дамуға қажетті тұрақтылықты енгізеді, экономикалық өсуді халықтың барлық топтарының өмір сүру сапасын арттырудың негізіне айналдырады.

Абдельмаджид Ф.Э. [8] экономикадағы адами капиталдағы сандық және сапалық өзгерістер еңбек өнімділігі мен тұтынушылық сұранысты да, кәсіпкерлік белсенділікті де арттырады деп мәлімдейді. Тиісінше, қазіргі экономикадағы білім беру әлеуметтік көмек, зейнетақы жүйесі, мемлекеттік аппарат, қорғаныс және қауіпсіздікпен қатар шығынды сала ретінде емес, экономикалық өсу қарқыны мен сапасын анықтайтын инвестициялық сала ретінде қарастырылуы керек. ХХІ ғасырда экономиканың дамуының негізгі факторы ретінде білім адами капиталды құрумен қатар, ол өзі экономиканың өсіп келе жатқан саласы болып табылады.

Корпоративтік қатынастардың барлық салаларына енетін ғылыми бағыт ретінде менеджменттің заманауи дамуында ұйымдарда, салаларда және жергілікті экономикалық жүйелерде басқарудың тиімділігіне байланысты бірқатар мәселелер туындайды. Теоретиктер (ғалымдар) үшін де, практиктер (экономистер мен менеджерлер) үшін де компаниялардың тиімділігі және оны бағалау тақырыбы өте өзекті болуда. Қазіргі бәсекелестік жағдайында компаниялар өзгермелі, кейде қолайсыз жағдайларға тез бейімделуі керек. Дегенмен, ресурсы жоғары ұйымдардың өзі бұл процесте әрқашан табысты бола бермейді, бұл ішінара өнімділікті өлшеуге және жақсарту әлеуетіне назар аудармауымен байланысты.

Тиімділікті бағалау бизнес үшін үлкен маңызға ие, өйткені менеджерлер мен басшылар бұл ақпаратты топ-менеджменттің табыстылығын бағалау үшін немесе күрделі салымдар мен инвестициялар үшін жарамдылық критерийі ретінде пайдалана алады. «Тиімділік» түсінігі тек корпоративтік салада ғана емес, макродеңгейде де қолданылатынын атап өткен жөн. Құрылыстың немесе

бюджеттің тиімділігін бағалау қазіргі заманғы мемлекеттік саясаттың маңызды құралы болып табылады.

Қазіргі әлемдегі тиімділіктің өзектілігін зерттеуші О.В. Обухов [10] тиімділік мәселесі қазіргі экономикалық ғылым мен тәжірибеде ғылыми, әлеуметтік, саяси және күнделікті дискурста маңызды орын алатынын атап өтеді. Дегенмен, «тиімділік» ұғымының бір мәнді анықтамасы жоқ. Экономикалық теорияда өткен дәуір классиктерінің еңбектерінде пайда болған концепцияның өзі әртүрлі салалардағы ғылыми пікірталастардың тақырыбы болып табылады. Ресейлік ғылыми әдебиеттердегі «тиімділік» түсінігін түсіндірудің проблематикасын ашу және өзіміздің анықтамамызды тұжырымдау үшін осы экономикалық категорияның дамуының тарихи перспективасын қарастыру қажет.

Евдомкина Т.В. [11] 18-19 ғасырлардағы ғалымдардың қайсысы «тиімділік» терминін алғаш рет қолданғанын екіұшты түрде анықтайды. Кейбір экономистер концепцияның өзінің екіұштылығына қарамастан, біріншілік «Салыстырмалы артықшылық теориясы» (1817) еңбегімен Д.Рикардоға тиесілі деп есептейді. Сонымен қатар, басқа да көзқарастар бар, мысалы, «тиімділік» термині экономикалық теорияда классик В.Паретоның еңбектерінде пайда болды немесе ол экономикаға тек 20 ғасырдың басында ғана енгізілді. 1911 жылы Г.Эмерсонның «Өнімділіктің он екі қағидасы» еңбегінің пайда болуы, ол 1930 жылы КСРО-ға берілді. Талдауға сүйене отырып, «тиімділік» түсінігі еленбей қалудан компаниялар қызметін бағалаудың негізгі критерийіне айналуға дейінгі тарихи жолдан өтті деген қорытынды жасауға болады.

Ал Хаджаев Р.Ш., Никонова И.М. ойынша [12] практикалық мағынада бұл тұжырымдаманың мәнін түсінуге деген көзқарас өзгерді: тиімділік енді нәтиже мен шығындардың арақатынасы ретінде ғана қарастырылмайды. Қазіргі уақытта батыс экономистерінің көпшілігі тиімділікті мақсатқа жету дәрежесі ретінде қарастырады. Қаржы менеджменті және корпоративтік басқару шетелде пайда болғандықтан, ағылшын тіліндегі «тиімділік», «тиімділік» және «нәтижелілік» ұғымдарының аудармасына байланысты терминологияда біраз түсініксіздік болуы мүмкін. Айта кету керек, мұндай шатасу тек Ресейге ғана емес, сонымен қатар ағылшын тілі ана тілі болып табылмайтын басқа елдерге де тән және арнайы экономикалық әдебиеттерде, мысалы, Польшада сипатталған.

Қазіргі ғылыми салада тиімділік мәселесіне әртүрлі тәсілдермен қатысты бірқатар ұқсас ұғымдар бар және негізгі ұғымдардың бірі тиімділік болып табылады. Орыс ғылымында тиімділік пен тиімділік, сондай-ақ әсер және нәтиже ұғымдарын шатастыру үрдісі бар. Экономиканың үлкен сөздігінде А.Б. Борисовтың тиімділігі процестің тиімділігі деп түсіндіріледі [14]. Х.Я. Галиуллин кез келген нәтиже әсердің белгілі бір түрі деп есептейді [15], ал Л.В. Ермолина тиімділік түсінігін ұйым қызметінің контекстінде ресурстарды пайдалану тиімділігі (өнімділік, пайдалылық) және процестердің тиімділігі (өнімділік) деп бөлуді ұсынады [16]. Бұл категорияларды шектейтін тиімділік пен тиімділіктің арақатынасын басқаша түсіну де бар. Мысалы, Л.А. Насакина тиімділікті нәтижені шығындармен байланыстыра отырып, тиімділік



коэффициенті ретінде қарастыруды және тиімділікті таңдалған бағыттың дұрыстығының көрсеткіші ретінде түсінуді ұсынады [17]. Бұл ретте О.Ю. Шашина қарама-қарсы пікірді ұстанады, тиімділікті шығындар мен ресурстардың арақатынасы ретінде, ал нәтижелілікті стратегиялық мақсаттарға жету үшін даму бағыты ретінде қарастырады [18].

Бұдан әрі біз білім беру кешенінің инфрақұрылымын қарастырамыз, ол бүгінгі таңда өңірдегі барлық экономикалық салалардың табысты жұмыс істеуінің басты шарттарының бірі болып табылады. Репродуктивті тұжырымдама тұрғысынан білім беру инфрақұрылымын дамытудың жоғары деңгейі қоғамның зияткерлік кәсіби әлеуетін кеңейтуге ықпал етеді [19].

Сонымен қатар, Ивашина И.В. [20] білім беру сапасын арттыру білім беру инфрақұрылымын дамытумен тығыз байланысты. Білім берудегі инфрақұрылымның орталық проблемасы қолжетімділік болып табылады. Қол жетімділік мәселесі екі өлшемді қамтиды: біріншіден, тиісті орындардың болуы, екіншіден, балалардың осы орындарға жеткізілу тәсілі.

Сафаров С. М. [21] стратегиялық жоспарлау өңірлерді басқару элементі бола отырып, өзі үшін өзінің даму перспективаларын айқындап қана қоймайды, сонымен қатар басқару органдары мен осы аумақта тұратын халық арасында байланыс орнатады, жергілікті қоғамдастықтың қажеттіліктерін оңтайлы қанағаттандыруға назар аударады және қоғамдық келісімге қол жеткізуге ықпал етеді. Бұл ретте негізгі проблема Стратегиялық жоспарлау тәжірибесінің болмауы, муниципалитеттерді перспективалық дамытудың мақсаттары мен басымдықтарын айқындауға кешенді көзқарас, кадрлардың біліктілігінің жеткіліксіздігі болып табылады.

Сонымен қатар, Антонюк В. С. [22] қазіргі уақытта қалалардың әлеуметтік-экономикалық дамуын стратегиялық жоспарлау мәселелері экономистер, әлеуметтанушылар, урбанистер, географтар қатысатын пәнаралық зерттеулердің өзекті тақырыптарының бірі болып табылады. Шетелдік экономикалық әдебиеттерде дәстүрлі түрде ірі қалаларды, соның ішінде астаналар мен ірі өнеркәсіптік орталықтарды дамытуға көп көңіл бөлінді. Көптеген еңбектерде қала дамуын стратегиялық жоспарлау тұрақты даму қағидаттарының объективі арқылы қарастырылды, ол дәстүрлі түрде болашақ ұрпақтың қажеттіліктерін қанағаттандыру мүмкіндігіне нұқсан келтірместен қала тұрғындарының қазіргі буынының экономикалық, әлеуметтік, мәдени қажеттіліктерін қанағаттандыру мүмкіндігін білдіреді.

Қалалардың дамуын стратегиялық жоспарлаудың әдіснамалық мәселелері бірнеше рет ресейлік басылымдарда, соның ішінде шетелдік тәжірибені салыстыру аясында қарастырылды. Кейбір жұмыстар әлеуметтік - экономикалық аумақтық жоспарлау әдістерін қолдану қажеттілігін негіздейді және «индустриалды» дәуірді жоспарлаудағы қателіктер тиімді жоспарлау мүмкіндігін жоққа шығармайтындығын көрсетеді, алайда болжау мен жоспарлау әдістерін жақсарту, сыртқы факторлардың өзгеруін, сондай-ақ қаланың даму динамикасын ескеру қажет [23]. Стратегиялық жоспарлау кезінде атап өткенде, бастапқы жағдайларды, сыртқы және ішкі әсерлерді ескеру қажет және осы негізде дамудың мақсаттары мен басымдықтарын бөліп көрсету

керек. А.л. Гапоненко және оның авторлары үнемі түзетулер, түзетулер мен түзетулерді қажет ететін стратегиялық жоспарлаудың жүйелі, үздіксіз сипатын дұрыс көрсетеді. Сонымен қатар, Wang C. et al. [24] еңбектерінде Стратегиялық жоспар деп нормативтік құжатты емес, белгілі бір қоғамдық консенсусты түсіну керек деген көзқарас маңызды: билік, халық және кәсіпорындар мемлекеттің, аймақтың немесе қаланың болашағын қалай көреді және таңдалған бағытта дамуды жүзеге асыру үшін өзара міндеттемелер алады. Осылайша, Стратегиялық жоспар халық пен кәсіпорындардың пікірін, мүдделері мен көзқарасын ескере отырып жүзеге асырылады.

Стасишина Р. А. айтуынша [25] стратегиялық жоспарлау-экономиканың кез келген секторындағы заманауи менеджменттің маңызды құрамдас бөлігі. Сондықтан өңірлердің орнықты дамуын стратегиялық жоспарлау мәселелері барған сайын маңызға ие болуда, өйткені ауыл дамуын стратегиялық жоспарлаудың нақты реттелген жүйесінсіз капиталды, материалдарды тиімді пайдалану, жаңа күрделі технологияларды енгізу және т. б. мүмкін емес.

Өңірлердің орнықты дамуын тиімді стратегиялық жоспарлаудың негізгі шарты аумақтық және салалық мүдделер арасында тепе-теңдік құру болып табылады. Қалаларды дамытудың стратегиялық жоспарларын әзірлеу кезінде көбінесе жергілікті жерді дамытудың ерекшелігі мен аумақтық-салалық шарттары ескерілмейді. Жер бедерінің біркелкі емес дамуы жағдайында тек мемлекет пен муниципалитеттердің, бизнес пен қоғамдық ұйымдардың күш-жігерін біріктіру өңірлерді тиімді тұрақты дамуға апара алады[26].

Сонымен қатар, Башев В. В. [26] стратегиялық жоспарлаудың тиімділігі министрліктер мен ведомстволардың келісілмеген әрекеттерін жоюға және өңірлерді қолдауға басымдық беруге байланысты. Өңірлердің тұрақты дамуы үшін жергілікті ерекшеліктерді, олардың әлеуметтік-экономикалық даму жағдайларын ескеру қажет. Сонымен қатар, бірқатар нақты проблемалар бар. Стратегиялық жоспарлау құжаттарын зерттей отырып, біз ауылдық жерлерді дамытуға кешенді көзқарастың және аумақтарды басқарудың нақты жүйесінің жоқтығын байқаймыз. Vincent J. M. [27] пікірі бойынша жергілікті атқарушы органдардың басшылары елді мекендерді дамытудың өзіндік тәсілдерін пайдаланады, бұл ретте елді мекендердің әлеуметтік-экономикалық даму ерекшеліктері сирек ескеріледі. Қаланы дамытуда жүйелі тәсілдің болмауы өндіргіш күштердің, өңірде дамымаған инфрақұрылымның ұтымсыз орналасуына алып келеді, бұл тұтастай алғанда өңірдің халқы мен экономикасының өмір сүру деңгейіне теріс әсер етеді.

Сонымен қатар, Barrett P. et al. [28] білім беру инфрақұрылымын тиімді жоспарлау кезінде демографиялық тенденцияларды, оқу орындарының қажеттіліктерін, көлік баламаларын және еңбек нарығын ескерген жөн деп санайды. дағдыларға қажеттілік.

Сонымен қатар, Stevenson K. R. [29] өз жұмысында тиімді жоспарлау мектеп салу қазіргі жағдайға өте нақты көзқарасты, барлық мүдделі тараптардың үміттерін және осы үміттерді қанағаттандырудың ең жақсы жолын қажет етеді. Нысандар тұрғысынан жоспарлаушыларға қолданыстағы мектепте немесе жүйеде кез-келген ауытқуларды анықтауға мүмкіндік беретін қандай-да

бір жалпы сандық бөлгіштер немесе параметрлер болуы керек, ал дизайнерлер қазіргі және ұзақ мерзімді қажеттіліктерге жауап беретін шешімдерді ұсынуы керек.

Әрі қарай қосымша мектеп орындарына деген қажеттілік төрт сәйкес келмейтін компоненттерді салыстыру нәтижесінде талданады:

1) екінші және үшінші ауысымда күндізгі жалпы білім беру ұйымдарында оқитын балалардың өзекті саны;

2) тозу деңгейі 70% - дан жоғары және 50-ден 70-ке дейінгі күндізгі жалпы білім беру ұйымдарында бірінші ауысымда оқитын балалардың саны%;

3) күндізгі жалпы білім беру ұйымдарында білім алушылар санының ұлғаю болжамы;

4) қолданыстағы мемлекеттік және муниципалдық бағдарламалар шеңберінде іске қосуға жоспарланған орындардың саны. Алғашқы үш компонентті сипаттайтын көрсеткіштердің мәндері қосылады, содан кейін төртінші компонентті сипаттайтын көрсеткіш (қазірдің өзінде жоспарланған орындарды енгізу) сомадан алынады[30].

Ең маңызды параметрлердің бірі-мектеп өлшемі мен сынып өлшемі. Олар бірінші кезекте осы мәселеде қарастырылуы керек. Мысалы, АҚШ-та мектептердің мөлшері негізінен даулы экономикалық тұжырымдамамен анықталды, оған сәйкес мектеп неғұрлым үлкен болса, бір оқушының құны соғұрлым төмен болады. Дегенмен, шағын мектептер жақсы академиялық нәтиже беретіні туралы көптеген соңғы дәлелдер бар. Сондай-ақ, шағын мектептер кішкентай болғандықтан ғана тиімді емес, сонымен қатар олар өздерінің кішкентай өлшемдерін пайдаланған кезде жақсы жұмыс істейтіні айтылады. Үздік шағын мектептер мұғалімдер, оқушылар мен ата-аналар өздерін қоғамдастықтың бір бөлігі ретінде көретін және үйдегі оқу орнында оқыту, әртүрлілік, басқару және құрылыс мәселелерін шешетін ортаны ұсынады.

Басқа зерттеулерде үлкен мектептердің ең көп кездесетін кемшіліктері:

- жоғары көлік шығындары
- жоғары әкімшілік үстеме шығыстар
- түлектердің төмен пайызы
- сабаққа келмеудің жоғары деңгейі
- вандализмнің жоғары деңгейі
- мұғалімдердің қанағаттануы төмен [29, 30].

Инфрақұрылымды дамыту жаңғыртудың ең қымбат бағыттарының бірі болып табылады. Черемухин С. А. [31] айтуынша, инфрақұрылымды салуды созбау маңызды, өйткені бұл оң әсерлерді кешіктіреді. Жаңа материалдық инфрақұрылымға шығындарды оңтайландыру үшін жеке-мемлекеттік әріптестік пен концессия тетіктерін қолданған жөн. Бұл пайдалы әсерлерді тікелей бюджеттік қаржыландырумен мүмкін болмай тұрып алуға мүмкіндік береді.

1. Бірінші модель ең қарапайымы - "инфрақұрылымдық ипотека". Коммерциялық инвестор ғимарат салады және оны келісімшарт бойынша оқу және ақпараттық инфрақұрылыммен жабдықтайды, оған сәйкес мемлекет оған

7-10 жыл ішінде сыйақы төлейді. Салынған ғимарат мемлекетке беріледі. Мемлекеттік емес зейнетақы қорлары, жеке инвесторлар, банктер инвестор бола алады [31, 32].

2. Екінші модель: коммерциялық инвестор инфрақұрылымды жаңғыртуға және одан әрі тұрақты қолдауға және білім беру мекемесі кадрларының біліктілігін арттыруға келісімшарт алады. Мұндай" пакеттік шешім " мектептерді кешенді қайта құру кезінде немесе мектептің цифрлық оқу-әдістемелік кешендерге жүйелі көшу кезеңінде тиімді. Бұл жағдайда" негізгі қатарды " технология жеткізуші фирма ала алады, ал құрылыс фирмалары, дизайнерлер және басқа технология жеткізушілері оның қосалқы мердігерлігінде болуы мүмкін.

3. Үшінші модель — концессия. Коммерциялық инвестор мектеп ғимаратын салады немесе қайта жаңартады және одан әрі тиісті деңгейдегі бюджеттен субсидия ала отырып, мемлекеттік стандарттар шеңберінде жалпы білім беретін мектептің жұмысын қамтамасыз етеді. Қазіргі уақытта Ресейде жеке инвесторлардың ақшасына бірнеше "болашақ мектептері" жобалары жүзеге асырылуда. Бірақ шетелдік тәжірибе көрсеткендей, мұндай модель білім беру мүмкіндіктерінің теңдігіне қауіп төндіруі мүмкін [32, 33, 34].

Dharmaraj Tirumala R. et al. [35] білім беруді дамытуға жеке инвестицияларды тарту қиын деп баяндаған. Мемлекеттік-жекеменшік әріптестік тетігін көптеген авторлар ең тиімді деп санайды. Бұл серіктестік мемлекеттік ресурстарды пайдалануға қолжетімділікті аша алады, бұл өз кезегінде білім беру мекемесінің инвестициялық тартымдылығы мен бәсекеге қабілеттілігін арттырады. Нәтижесінде мемлекеттік-жекеменшік әріптестік білім беру саласын ғана емес, өңірдің барлық инфрақұрылымын дамытуға да ықпал ете алады.

МЖӘ мәнін түсіну үшін, ең алдымен, оның негізгі белгілері мен сипаттамаларын анықтау қажет, бұл тұжырымдаманы мемлекет пен бизнестің өзара әрекеттесуінің басқа түрлерімен ажыратуға мүмкіндік береді [35]. Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының (ЭЫДҰ) ғылыми және технологиялық саясат жөніндегі комитеті МЖӘ-нің осындай белгілері ретінде мыналарды бөліп көрсетеді:

а) серіктестіктің қатысушылары мемлекеттік және жеке ұйымдар болып табылады;

б) тараптардың өзара қарым-қатынасы серіктестік, тең құқылы сипатқа ие;

в) серіктестік тараптарының қарым-қатынасы ресми құжаттарда (келісімшарттарда, шарттарда және т. б.) тіркелген;

г) серіктестердің ортақ мақсаттары бар, оларға жету үшін олар өз үлестерін біріктіреді;

д) бірлескен нәтижелерді алу және пайдалану серіктестер арасында тиісті шығындар мен тәуекелдерді бөлуге негізделген.

Li B., Akintoye A. [34]Мемлекеттік-жекешелік әріптестіктің айрықша ерекшелігі-өзара іс-қимылдың осы түрімен мемлекет өзінің уәкілетті органдары атынан билік қатынастарын жүзеге асырмайды, бірақ бизнес өкілдерімен

бірлесіп қоғамдық маңызы бар мақсаттарға қол жеткізген кезде серіктес рөлін атқарады деп айтқан. Сондықтан, соңғы уақытта қарқынды дамып келе жатқан мемлекеттік тапсырыс институтын, кейбір мамандардың пікірінше, мемлекеттік-жекеменшік әріптестік тетігіне жатқызуға болмайды, өйткені мемлекеттік тапсырысты қалыптастыру және орналастыру кезінде мемлекет пен бизнес арасында негізінен «тапсырыс беруші – орындаушы» типті қатынастар қалыптасады.

МЖӘ мәні әдебиетте қолданылатын осы терминнің анықтамаларын көрсетеді. Әр түрлі авторлардың түсіндірмелерінің өзіндік ерекшеліктері мен айырмашылықтары бар: бірқатар мамандар әлеуметтік артықшылықтар мен ілеспе тәуекелдерге, ал басқалары нормативтік – құқықтық реттеуге баса назар аударады. Мысал ретінде ең жиі қолданылатын бірнеше анықтамаларды келтіруге болады [32].

Сонымен, МЖӘ мынаны білдіреді:

- дәстүрлі түрде мемлекеттік сектор жеткізетін жобаларды орындау немесе қызметтерді ұсыну мақсатында қоғамдық (мемлекеттік) сектор мен жеке сектор арасындағы серіктестік. МЖӘ тараптардың әрқайсысында серіктеспен салыстырғанда нақты міндеттерді орындауда белгілі бір артықшылықтардың болуын көрсетеді;

– мемлекеттік секторға мемлекеттің де, жеке компанияның да мүмкіндіктерін кеңейту үшін жеке қаржылық капиталды пайдалануға мүмкіндік беретін қаржылық қатынастар моделі.

Шет елдердегі мемлекеттік-жекеменшік әріптестіктің қарастырылған тенденциялары мемлекет пен бизнес арасындағы қарым-қатынастың бұл тетігі "жас" болса да, соған қарамастан практикаға айтарлықтай қарқынмен енгізіліп жатқанын атап өтуге мүмкіндік береді, бұл оның қазіргі уақытта қолданудың өзектілігі мен орындылығын көрсетеді.

Кейде мемлекеттік-жекеменшік әріптестік құралдары ірі экономикалық және әлеуметтік маңызды жобаларды іске асырудың, сондай-ақ инфрақұрылымдық салалардағы көптеген күрделі жобалардың инвестициялық тартымдылығын арттырудың басты, кейде жалғыз көзіне айналады [31, 32] .

Осылайша, әлемдік тәжірибеде табысты қолданылатын МЖӘ тәжірибесін экономиканың ерекшеліктерін ескере отырып бейімдеу және әлеуметтік-экономикалық саясаттың басым бағыттарының кең ауқымында қоғамдық маңызы бар өңірлік жобаларды іске асырудың әмбебап құралы ретінде пайдалану қажет.

## Зерттеу әдістері

Мазмұнды талдау. Нормативтік-құқықтық актілерді зерделеу барысында толық түсіндіру мақсатында сандық заңдылықтарды анықтау кезінде біртекті құжаттардың үлкен санын талдауға негізделген контент-талдау қолданылады.

Мазмұнды талдау дегеніміз - ақпарат көзінің формасы мен мағынасын дәйекті сандық түзету, талдау және түсіндіру. Мазмұнды талдау материалдық жалпылау немесе басқа образдардың қарым-қатынасын көрсететін әдістер тобын қамтамасыз етеді.

Тиісінше, мазмұнды талдау-бұл алынған мәліметтерді одан әрі сандық талдаумен кез-келген біріктірілген ақпаратты құрудың белгілі бір компоненттерінің дұрыс және сенімді шоғырлануы деп саналатын ғылыми әдіс.

Мазмұнды талдау арқылы сенімді ақпараттың қасиеттері, сондай-ақ жалпы ақпараттық процестің ерекшелігі жасалады: мәтінді жасаушының әлеуметтік бағыты мен талаптары; құжаттарда көбейтілген маңыздылығы мен ережелері, оларды әртүрлі жағдайларда түсіну. Мазмұнды талдау объективті қасиеттерді шоғырландыру үшін құжаттың тұжырымдамалық және шартты мағынасының сандық көрінісін қалыптастыруды анықтайды [36].

Сонымен қатар, магистрлік жұмыста зерттелетін тақырып бойынша бар пікірлер спектрін бағалауға мүмкіндік беретін сандық әдіс қолданылды. Сандық зерттеу нәтижелері, ең алдымен, пікірлердің, қатынастардың, адамдардың мінез-құлқының алуан түрлілігін талдауды білдіреді және статистикалық маңызды нәтижелер бермейді.

Сондай-ақ бұл жұмыста регрессиялық талдау қолданылды. Сызықтық регрессия – айнымалылар арасындағы байланысты сипаттау үшін түзу сызық қолданылатын регрессия моделі. Ол жалпы үлгі қатесін азайтатын регрессия коэффициент(терінің) мәнін іздеу арқылы деректеріңізге ең жақсы сәйкес келетін жолды табады.

Регрессия құрылымын келесідей сипаттауға болады:

1. Бізді түсінуге немесе модельдеуге мүдделі бір нақты айнымалы бар, бұл жағдайда Маңғыстау облысындағы мектептерде орын тапшылығы. Бұл айнымалы мақсат, жауап немесе тәуелді айнымалы деп аталады және әдетте у әрпімен белгіленеді.

2. Бізде мақсатты айнымалыны болжау немесе модельдеу үшін пайдалы болуы мүмкін  $p$  басқа айнымалылар жинағы бар, бұл құжатта орналасқан жер, мектеп түрлері, орындар саны, халық, аумақ, сыйымдылық, туу деңгейі, көші-қон. Бұлар болжаушылар немесе түсіндірмелі айнымалылар деп аталады және әдетте  $x_1, x_2$  және т.б.

Әдетте, регрессиялық талдау үш мақсаттың біреуі (немесе бірнешеуі) үшін пайдаланылады:

1.  $x$  пен  $y$  арасындағы байланысты модельдеу;
2. мақсатты айнымалыны болжау (болжау);
3. және гипотезаларды тексеру.

Регрессия экономистер мен қаржылық талдаушыларға активтерді бағалаудан бастап болжауға дейін көмектеседі [37].

Жоғарыда аталған зерттеу әдістері Маңғыстау облысындағы мектептердегі орын тапшылығы жағдайын талдауға, сондай-ақ кемшіліктерді, осы процеске әсер ететін факторларды анықтауға және облыстағы мектептердің құрылысын жоспарлаудың оңтайлы схемасы бойынша ұсыныстар әзірлеуге көмектеседі.

## Талдау және зерттеу нәтижелері

Бұл бөлімде Қазақстандағы білім беру саласындағы қолданыстағы нормативтік құқықтық актілерге талдау жасалады, Маңғыстау облысындағы мектептер туралы деректермен регрессиялық талдау жүргізіледі, сонымен қатар осы мәселені шешудегі дамыған елдер мен Қазақстанның халықаралық тәжірибесіне салыстырмалы талдау кейс-стадиі жүргізіледі. мәселе.

### Қазақстандағы және Маңғыстау облысындағы мектеп құрылысын жоспарлау жүйесінің қазіргі жағдайы

Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарында жалпыұлттық басымдық – Сапалы білім беру айқындалған, ол білім алу үшін қолайлы жағдайлар мен орта жасау міндетін қамтиды және 2025 жылға дейін 800 мектеп салу жоспарлануда. Бұл тапсырма аясында үш ауысымды және апатты мектептер мәселесін шешіп, орын тапшылығын азайту керектігі де айтылды [38].

Қазіргі уақытта мектептерде бұрынғысынша екінші ауысым, ал кейбір өңірлерде үшінші ауысым бар, бұл мақсатқа қайшы келеді және сапалы жалпы білімнің қолжетімділігін қамтамасыз етуге кедергі келтіреді. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 30 қарашадағы № 963 қаулысына сәйкес білім беру саласындағы «Жайлы мектеп» ұлттық пилоттық жобасы бекітілді, оның мақсаты апатты мектептерді жою және үш ауысымда оқыту және мектептердегі орын тапшылығын азайту. Бұл мақсаттарға қол жеткізу үшін 2026 жылға дейін 800 мектеп салу жоспарлануда, бұл 2025 жылға дейін 800 мектеп салу туралы бұрын қойылған мақсаттарға қайшы келеді [39].

2022 жылдың басында Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев ұлттық жобалардың тізбесіне қол қойды, оның бірі – 2025 жылға дейін оқушылар орнының тапшылығын азайту үшін 1000 мектеп салу. Басты мақсат – үш ауысымды және апатты мектептерді жою. «Жайлы мектеп» ұлттық жобасы аясында 2023-2025 жылдары Маңғыстауда жалпы саны 86 800 орынды (екі ауысымда) 44 білім беру нысанын (35 жалпы білім беретін мектеп, 9 бастауыш мектеп) салу жоспарлануда [39].

Ағымдағы жағдайды талдау бойынша оқушылар контингенті 3,7 миллион оқушыға жетті, оның 2,2 миллионы қала мектептерінде, 1,5 миллионы ауыл мектептерінде. 2022 жылы студенттік орындардың қазіргі тапшылығы 270 мың орынды құрайды, оның ішінде 174 мың орын қалада және 96 мың орын ауылда [40].

Біріншіден, мектептер қажеттілікке қарай салынады, мемлекет облыс бойынша туғандар санын қарастырып, соған сәйкес мектеп салуы керек. Мәселен, өңірлер бойынша туу санын қарастырып, оны мектептердегі қазіргі жағдаймен салыстыру керек.

Кесте 1 – Аймақтар бойынша тірі туылғандар саны

	2017	2018	2019	2020	2021
Қазақстан	390 262	397 799	402 310	426 824	446 491



Республикасы	2017	2018	2019	2020	2021
Ақмола	12 307	12 426	12 265	12 506	12 856
Ақтөбе	19 138	19 599	20 493	21 287	22 153
Алматы	49 971	50 409	50 502	54 355	55 186
Атырау	16 443	17 033	16 980	18 002	18 428
Батыс Қазақстан	12 860	13 067	13 130	13 670	14 241
Жамбыл	26 465	27 113	27 041	29 171	30 475
Қарағанды	22 715	22 950	23 034	23 423	23 987
Қостанай	11 736	11 630	11 448	11 671	11 174
Қызылорда	18 982	19 195	19 347	21 780	23 682
Маңғыстау	19 380	19 892	20 459	21 734	23 349
Павлодар	12 025	11 856	11 558	11 771	11 667
Солтүстік Қазақстан	7 387	7 194	6 872	6 879	6 489
Түркістан*	53 252	54 134	55 738	61 258	65 059
Шығыс Қазақстан	22 164	21 861	21 854	22 514	23 061
Нұр-Сұлтан қаласы	28 276	29 181	28 736	29 565	31 395
Алматы қаласы	31 423	33 259	34 308	35 526	37 922
Шымкент қаласы	25 738	27 000	28 545	31 712	35 367
Ескерту: автормен [40] дереккөз негізінде құрастырылған					

1-кестеге сәйкес, орта есеппен туулар саны аймақтарға байланысты жыл сайын 5-6%-ға өсуде. Көшбасшы орындарды Ақтөбе, Қызылорда, Маңғыстау, Түркістан облыстары, Шымкент және Алматы қалалары иеленді. Сондықтан бұл өңірлерде балаларды мектеппен қамтамасыз ету үшін қазірдің өзінде дайындық жұмыстары жүргізілу керек.

Бірақ бұл ретте 2-кестеде соңғы 5 жылдағы Ақтөбе, Маңғыстау, Түркістан облыстарының облыстары, Шымкент және Алматы қалалары бойынша жалпы білім беретін мектептердің саны қарастырылады. Бұл өңірлерде бала туу көрсеткіші жоғары болғанын ескере отырып, мектеп құрылысын аймақтар бойынша бөлуді салыстырып, қарастырған жөн болар еді.

Кесте 2 – Аймақтар бойынша жалпы білім беретін мектептердің саны

	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21	2021/22
Қазақстан Республикасы	7 414	7 393	7 398	7 440	7 550
Ақтөбе	424	415	418	422	426
Қызылорда	310	310	314	314	323
Маңғыстау	154	160	155	163	172
Түркістан*	911	919	920	930	963
Алматы қаласы	274	282	290	300	317
Шымкент қаласы	155	156	173	184	206
Ескерту: автормен [41] дереккөз негізінде құрастырылған					

2-кестеде біз Қазақстанда жыл сайын орта есеппен 100 мектеп, аймақтар бойынша 3-10 мектеп салынып жатқанын көреміз, бірақ Маңғыстау облысында

туу көрсеткіші ұқсас аймақтармен салыстырғанда мектептер саны ең төмен екенін атап өткен жөн. Мысалы, Маңғыстау облысында 18 мектеп салынып, 2021/2022 жылдарға арналған мектептер саны 23 349 балаға 172 мектеп болса, Қызылорда облысында 23 682 балаға 323 мектеп бар.

Түркістан облысы көш бастап тұр және 5 жылда 52 мектеп салынды, дегенмен облыс 2018 жылы пайда болып, облыстағы әлеуметтік маңызы бар нысандарды дамытуға көп бюджеттік қаражат жұмсалғанын ескеру қажет.

Сонымен қатар, 2-кестеге сәйкес, 2017/18-2018/19 жылдар аралығында мектептер саны азая бастады немесе кейбір аудандарда елеусіз салынды, бұл көрсеткішті 2017 жылы Қазақстан ЭКСПО-2017 халықаралық көрмесіне 565,1 млрд теңге жұмсалды және одан білім саласы зардап шекті деп болжауға болады.

Қарастырылып отырған облыстардың туу көрсеткіші ұқсас екендігін ескере отырып, мектептер салу саясаты бөлек жүргізіліп, құрылысты аймақтар бойынша бөлу біркелкі емес жүргізілуде.

Оның үстіне білім беру саласындағы «Жайлы мектеп» ұлттық жобасы бойынша оқушылар орнының төмендегідей тапшылығын 3-кестеден байқауға болады.

Кесте 3 – Өңірлер бойынша орындардың жетіспеушілігі (ұлттық жоспар)

Аймақ	Орын тапшылығы
Ақтөбе	16 321
Қызылорда	8 589
Маңғыстау	10 503
Түркістан	42 842
Шымкент	27 931
Ескерту: автормен [39] дереккөз негізінде құрастырылған	

Аймақтар бойынша мектептердің тапшылығы жағдайында Маңғыстау облысында да тапшылықтың жоғары деңгейі анықталған және Ұлттық жобаға сәйкес орын тапшылығының негізгі себебі туу деңгейі (51%), халықтың көші-қоны болып табылады. (34%) және мектеп ғимараттарының тозуы (15%). Бірақ сонымен бірге, жоғарыдағы талдауға сәйкес, біз бала туу көрсеткіші орын тапшылығына себеп емес екенін көреміз, өйткені бала туу деңгейі бойынша біршама ұқсас аймақтардағы мектептер саны туу көрсеткішімен сәйкес келмейді.

Ал, атқарылған жұмысқа келетін болсақ, 2020 жылдың қыркүйегінде жаңа оқу жылы қарсаңында 1860 орындық 3 мемлекеттік мектеп (*Мұнайлы ауданы, Батыр ауылында 960 орындық, Түпқараған ауданы, Ақшұқыр ауылында 600 орындық, Қарақия ауданы, Жетібай ауылында 300 орындық бастауыш мектеп*), 1499 орындық 7 жекеменшік мектеп іске қосылды.

Мектеп құрылыстарын салуға 2020 жылға республикалық бюджет есебінен бөлінген нысаналы трансферт көлемі 3,7 млрд тг. құрады.

Үстіміздегі жылы Ақтау қаласынан құрылысы жүріп жатқан 1500 орындық екі мектеп құрылысы пайдалануға беріледі.

Сонымен бірге Ақтау қаласының жаңа шағын аудандарынан әрқайсысы 1200 орындық 3 мектеп құрылысы (31 а, 19 а, 18 ш/а) мен 32 «б» шағын ауданда орналасқан №29 мектеп жанынан 300 орындық қосымша құрылыс, Мұнайлы ауданының Басқұдық ауылынан 1800 орындық 2 мектептің құрылысы басталады [41].

Бұл 6 жобаның барлығы «Жұмыспен қамтудың жол картасы» аясында қаржыландырылады.

Одан бөлек халық санының артуына байланысты **Ақтау қаласынан** жаңадан салынатын жаңа салынатын шағын аудандарына мектеп құрылыстарын салуға жер телімдері белгіленген (қаланың бас жоспарына сәйкес).

**Мұнайлы ауданында** Баянды ауылынан тұрғын үйлерге жер телімдері берілуіне байланысты алдағы үш жылдыққа Баянды елді мекендегі №3 мектепке қосымша құрылыс қажет (ЖСҚ жасақтауға қаржы қажет).

**Маңғыстау ауданы** Бекі ауылында тек бастауыш мектеп болғандықтан жоғары сынып оқушылары Шетпе ауылындағы мектептерде туысқандарының үйінде оқып отыр. Сонымен қатар Қосбұлақ елді-мекенінің оқушылары Шетпе ауылының мектептерінде оқып отыр. Осыған байланысты Бекі ауылынан 100 орындық, Қосбұлақ-1 ауылынан 600 орындық мектеп құрылысын салу қажет. Мектептердің ЖСҚ- тары экспертизада.

**Түпқараған ауданының** С.Шапағатов елді мекеніндегі Г. Айдаров мектебіне 600 орындық қосымша құрылыс қажет [41].

Бірақ облыста жүргізіліп жатқан жұмыстарға қарамастан, қазіргі уақытта облыста мектеп орындарының тапшылығы байқалады және бұл келесі факторларға байланысты болуы мүмкін.

Мысалы, Маңғыстау облысындағы көші-қонды және оның орын тапшылығына әсерін 4-кесте бойынша қарастырайық.

Кесте 4 – Маңғыстау облысындағы көші-қон

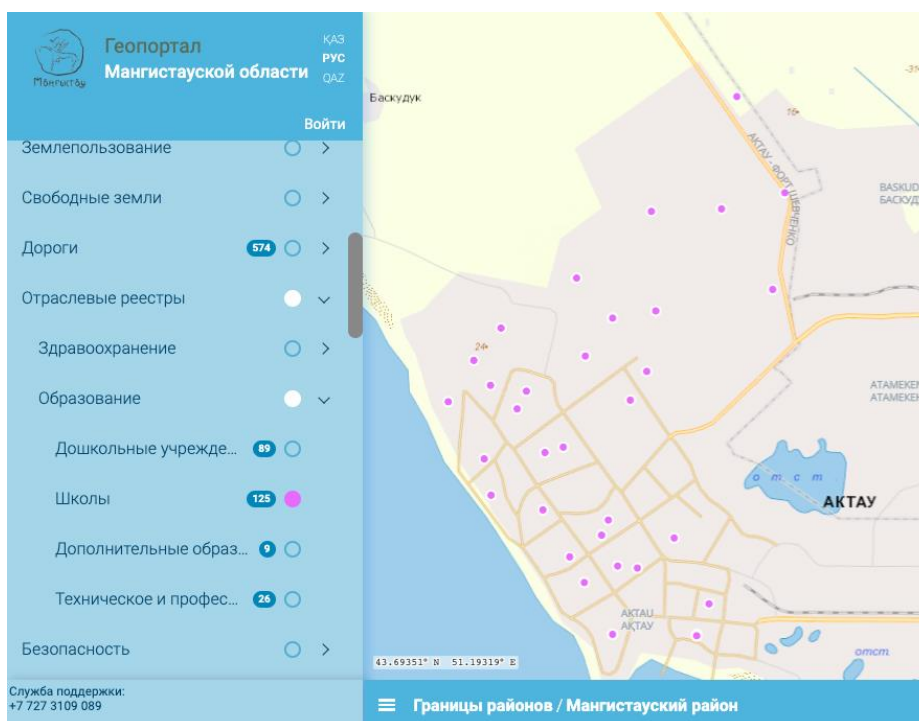
Келгендер					
жыл	2017	2018	2019	2020	2021
<b>Қазақстан Республикасы</b>	943757	900931	1122507	856570	767549
Маңғыстау	44917	34623	44272	36959	31567
Кеткендер					
<b>Қазақстан Республикасы</b>	965887	930052	1155477	874288	788766
Маңғыстау	44071	33609	41080	33713	29116
Көші-қон айырымы					
<b>Қазақстан Республикасы</b>	-22130	-29121	-32970	-17718	-21217
Маңғыстау	846	1014	3192	3246	2451
Ескерту: автормен [31] дереккөз негізінде құрастырылған					

4-кестеде соңғы 5 жылда Маңғыстау облысында көші-қонның аралас көрінісі байқалғанын көреміз. Мәселен, 2018 жылы зейнеткерлердің келуі азайса, 2019 жылы 9649 адамға, ал зейнеткерлер саны 7471 адамға өсті. Одан әрі, болжам бойынша, пандемия кезіндегі шектеу шараларының нәтижесінде келушілер санының азаюы байқалды және 2017 жылмен салыстырғанда 2021 жылы көрсеткіштің төмендеуі 13 350 адамды құрады. Сонымен қатар, зейнеткерлікке шыққан азаматтардың санында да осындай үрдіс байқалады (соңғы 5 жылда 14 995-ке азайған).

Бұдан шығатыны, Маңғыстау облысында көші-қон процестерінде айтарлықтай тұрақты жағдай қалыптасып отыр, бұл көші-қонның азаюына байланысты студенттер санының және өңірде тапшылықтың өсіп келе жатқандығына байланысты орын тапшылығына әсер етпейді.

Орын тапшылығына әсер ететін келесі фактор мектеп құрылысының аумақтық орналасуы, аудан немесе қаланың мектеп құрылысына қалай әсер ететіндігі қарастырылады. 2007 жылы Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен Маңғыстаудың батысында жаңадан Мұнайлы ауданы құрылды. Ол кезде аудан халқының саны 53 мың болған. 2021 жылы 174 мыңнан астам адам тұрады [44].

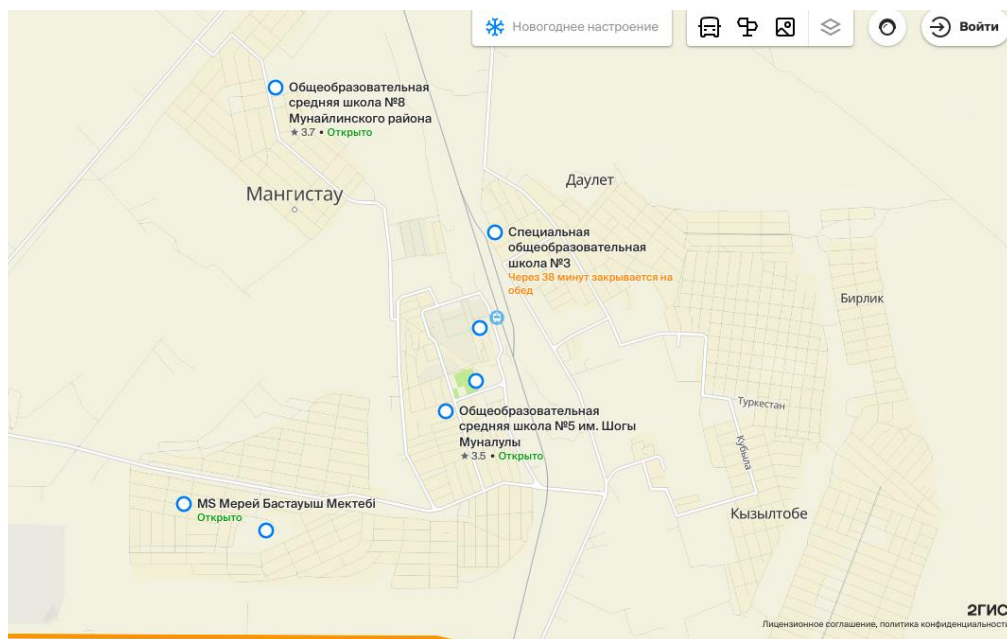
Сондықтан облыстағы мектептерді жоспарлау мен салудың тиімділігін анықтау үшін мектептердің орналасуын қарастырған жөн. Осыған байланысты 1-суретте облыс орталығы Ақтау қаласындағы мектептердің орналасуы көрсетіледі.



1-сурет – Ақтау қаласындағы мектептердің геолокациясы  
Ескертпе – автормен [45] дереккөз негізінде құрастырылған

Орта есеппен мектептердің қашықтығы 2-ден 5 шақырымға дейін, ал қаланың кейбір аудандарында мектептердің қашық орналасқанын, негізінен

мектептердің бір аумақта топтастырылғанын көреміз. Талдау аясында Мұнайлы өңірі де бұл өңірдің Маңғыстау облысындағы халқы тығыз орналасқан және дамушы өңірлердің бірі болып есептелуіне байланысты қарастырылды. Бірақ талдау кезінде осы аймақтағы мектептердің геолокациясын табуда қиындықтар туындады және төмендегі 2-суреттегі 2GIS веб-сайтынан түсіру жүргізілді.



2-сурет – Мұнайлыдағы мектептердің орналасуы  
Ескертпе – автормен [45] дереккөз негізінде құрастырылған

2-суретке сәйкес, Мұнайла ауданында мектептер бір-бірінен алшақ орналасқан, бұл мектеп оқушыларының жолда болатын уақытын арттырады. Сонымен қатар, мектептер санының аздығы мен арамыздағы қашықтықтың көптігі мектептерде кептеліс пен облыста орын тапшылығын туғызуда. Бұдан шығатыны, бұл саладағы уәкілетті органдар облыстағы мектептерді дұрыс әрі тиімді салуды толық жоспарламайды.

Сондай-ақ, облыстағы мектеп сынды әлеуметтік маңызы бар нысандарды салу кезінде бірінші кезекте олардың қауіпсіздігін, яғни мектептердегі орындардың жеткілікті болуын, қолжетімділігін ескеру қажет.

Маңғыстау облысының құрылымында білім беру мекемелерінің объектілерін орналастырудың қала құрылысы және әлеуметтік сипаттамалары тұрғысынан келесі тенденциялар байқалады:

- жаңа мектептерді орналастыру үшін, негізінен, аумақтар халықтың тығыздығы жоғары жаңа тұрғын үй шағын аудандарында бөлінген;
- салынып жатқан ықшамаудандар үшін білім беру мекемелерінің біркелкі бөлінбеуі, сондай-ақ көптеген тұрғын топтары үшін оқу орындарының жүру қашықтығынан асып кетуі байқалады;
- қаланың орталық бөлігіндегі ескі ғимараттарды қайта құру жағдайында халықтың тығыздығы артады, бірақ мектептердің сыйымдылығы өзгеріссіз қалады және жаяу жүру қашықтығын сақтай отырып, балаларға арналған орындардың тапшылығы байқалады;

- көптеген ата-аналар үшін мектептің білім беру мекемесінің мәртебесі және бейіндік бағыт маңызды рөл атқарады, сондықтан қолжетімділік радиусы маңызды емес.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, Маңғыстау облысы бойынша сыныптардың толтырылуын қарастыратын болсақ, онда Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің бұйрығымен бекітілген «Білім беру объектілеріне қойылатын санитариялық-эпидемиологиялық талаптар» санитариялық қағидаларын бекіту туралы қағидаларына сәйкес жалпы білім беретін және арнаулы білім беру ұйымдарының (сыныптары) 25 оқушыдан аспауы тиіс, осыған байланысты Маңғыстау мектептеріндегі сыныптардың толтырылуын аумақтар бойынша қарастыру қажет [46].

Оның үстіне Маңғыстау облысында халық санының артуы және өсу қарқыны мен жаңа аудандардың дамуы байқалады. Мектепке дейінгі ұйымдардағы балалар санының статистикасын қарастыратын болсақ, Мұнайлы сияқты жаңадан дамып келе жатқан аудандарда көбірек мектептер қажет болады. Мектептер халық базасын құруда маңызды рөл атқарады, ал жақсы мектептер жаңа қала маңындағы елді мекендердің күшті қауымдастықтарға айналуына көмектеседі.

Маңғыстау облысында жоғарыда айтылған талдауды ескере отырып, жоспарлауда проблемалар бар және Мұнайлы сияқты кейбір аудандарда жақын арада балалар саны өсіп, жаңа мектептердің құрылысын арттыру қажет.

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 6 мамырдағы «Халықтың тығыздығына және елді мекендердің шалғай орналасуына байланысты білім беру ұйымдары желісінің кепілдендірілген мемлекеттік стандартын бекіту туралы» бұйрығына сәйкес Тиісті жалпы білім беретін мектептері жоқ елді мекендерде тұратын 4 оқушы. Оның үстіне мектеп құрылысында бұл нормалар сақталмайды және бұл жалпы білім беретін мектептердегі орын тапшылығына қатысты байқалады.

Облыста мектептерді салу кезінде балабақшалардағы балалар саны да ескерілуі керек, өйткені осы факторды ескере отырып, қажетті мектептердің құрылысын тиімді жоспарлауға болады.

Мәселен, келесі кестеде Ақтау қаласы мен Мұнайлы ауданындағы 6 жасқа дейінгі балалардың саны қарастырылады. Айта кету керек, Маңғыстау облысындағы балабақшаларда тәрбиеленушілердің жалпы саны 37 254 баланы құрайды.

Кесте 5 – мектепке дейінгі мекемелердегі балалар саны

Аудан	Барлығы	1 жыл	2 жыл	3 жыл	4 жыл	5 жыл	6 жыл
	37 254	768	5179	11769	13056	5902	572
Ақтау	13758	76	897	3456	4297	2926	486
Мұнайлы	5830	62	741	1109	1959	1029	42
Ескертпе – автормен [41] дереккөз негізінде құрастырылған							

5-кестеге сәйкес мектепке дейінгі мекемелердегі балалар саны қарастырылды, Ақтау қаласында – 13 758 бала, оның ішінде 4 жастағы балалардың ең көп саны – 4297. Ұқсас тенденция Мұнайлы ауданында да байқалып отыр, мұндағы балалардың жалпы саны кәметке толмаған. 6 жаста 5830 бала, 1959 бала 4 жаста. 3 жаста мектепке дейінгі тәрбиемен қамтылған балалар саны Ақтау қаласында 3456, ал Мұнайлы ауданында 1109 бала болса, Ақтау қаласында 2926, Мұнайлы ауданында 5 жастағы балалармен салыстырғанда бұл да жоғары көрсеткіш. – 1029. Жалпы, халық тығыз орналасқан екі аудандағы мектепке дейінгі балалар мекемелеріндегі балалардың санын талдай келе, 3 жылдан кейін мектептерде орын тапшылығы өткір болады деген қорытынды жасауға болады.

Білім беру саласында 2021-2025 жылдар аралығында облыс бойынша үш ауысымдық оқытуды жою мақсатында 42 білім беру объектісін салу жоспарлануда, оның ішінде «Жайлы мектеп» жобасы шеңберінде 45 800 орындық 24 мектеп салу, сондай-ақ 6 900 орындық 7 үлгілік мектеп және мектептерге 2 284 орындық 10 қосымша құрылыс салу жоспарлануда [39].

Қазіргі кезде облыс бойынша 183 мектептегі оқушы контингенті 174797 оқушыны құрайды. Жаңа 2022-2023 оқу жылында 1-ші сыныптарға 18206 оқушы келді. Соңғы 5 жылда оқушы контингенті 20,7% артты.

Кесте 6 – Маңғыстау облысындағы үш ауысымды мектептер саны мен орын тапшылығы

Жылдар	Жалпы білім беретін мектеп саны	Үш ауысымды мектеп саны	Орын тапшылығы	Контингент	Ашылған мектеп саны	Ашылған орындар саны	Туылған сәбилер саны
2018	160	6	14211	138 463	7	5388	19 892
2019	155	14	7587	148 474	-	640	20 459
2020	163	15	12451	156 621	3	2834	21 734
2021	172	18	10503	162 097	1	850	23 349
2022	174	15	10515	174797	2	1800	21 577
-	-	-	-	-	<b>13</b>	<b>11 512</b>	<b>107 011</b>
Ескерту: автормен [41] дереккөз негізінде құрастырылған							

ҰББДҚ деректеріне сәйкес 141 мектептің жобалық қуаты 99 725 орынды құрайды. Алайда, бүгінгі күні 12 451 оқушының орын тапшылығы байқалады. Сонымен бірге 15 мектепте бастауыш сыныптардың 3826 оқушысы түскі үзіліс уақытында үшінші ауысымда оқып отыр [41].

Өңірдегі жыл сайынғы туу көрсеткіші соңғы 5 жылда 2629 балаға артты (2015 жылы – 19 092 бала, 2020 жылы – 21 721 бала). Көші-қон арқылы 5 жыл ішінде мектеп жасындағы 6 184 бала келді (орта есеппен 1236 бала).

Сәйкесінше мектептердің 1-ші сыныптарына:

2021 жылы – 19 900 бала;

2022 жылы – 20 794 бала;

2023 жылы – 20 380 бала;  
2024 жылы – 20 092 бала;  
2025 жылы – 21 659 бала келеді.

Мектеп бітіруші түлектер саны шамамен 6 мың бала. Осыған сәйкес:

2021 – 2022 оқу жылы - 170 417 оқушы;

2022 – 2023 оқу жылы - 185 211 оқушы;

2023 – 2024 оқу жылы - 199 591 оқушы;

2024 - 2025 оқу жылы - 215 250 оқушы;

Алдағы 5 жылда оқушы контингенті өңірдің туу көрсеткішін есепке ала отырып 215 мыңға артады.

2025 жылға дейін мектептерде 16 мыңға жуық орынға оқушы орнының тапшылығы орын алуы мүмкін [41].

Оқушы орнының тапшылығын жою үшін 21 202 орындық 28 нысанды іске қосу (*мектеп құрылыстары мен қосымша құрылыстар*) жоспарланды. Атап айтқанда:

2021 жылы – 1840 орындық 4 нысан (1200 орын - 2 мектеп, 640 орын - 2 қосымша құрылыс);

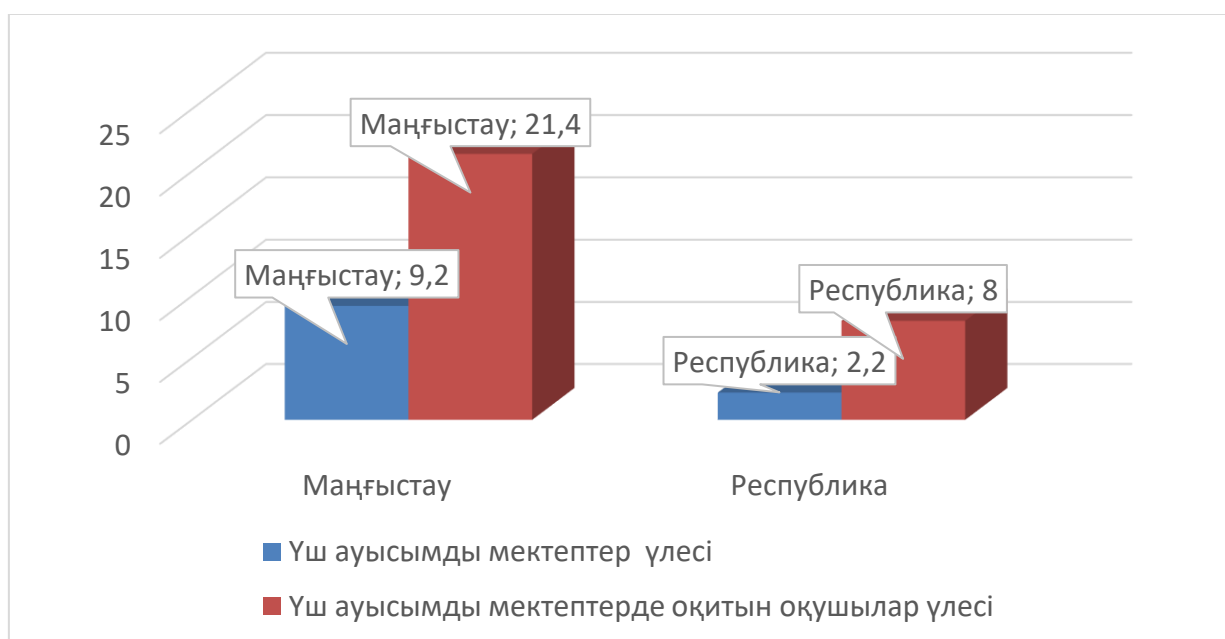
2022 жылы - 6080 орындық 8 нысан (5480 орын – 6 мектеп, 600 орын – 2 қосымша құрылыс);

2023 жылы 4132 орындық 6 нысан (3832 орын – 5 мектеп, 300 орын – 1 қосымша құрылыс);

2024 жылы – 4900 орындық 5 нысан (4900 орын – 5 мектеп);

2025 жылы – 4250 орындық 5 нысанды (4250 орын – 5 мектеп) іске қосу жоспарланды [42].

Осыған байланысты Маңғыстау облысында мектептерді тиімді салу мәселесі өте өткір тұр және құрылыс пен мемлекеттік басқарудың тиімді тетіктерін енгізуді талап етеді.



5-сурет – Облыстардың үш ауысымды мектептер бойынша 2021 жылғы үлесі  
Ескертпе – автормен [48] дереккөз негізінде құрастырылған



Бұдан басқа, Стратегиялық бастамалар орталығы тоқсан сайын құрастыратын өңірлердің рейтингісіне сәйкес Маңғыстау облысы 2021 жылы 16-орынға ие болды. Бұл рейтинг білім беру, денсаулық сақтау, өмір сапасы, мемлекеттік басқару сапасы және әлеуметтік-экономикалық белсенділікті ынталандыру сияқты әлеуметтік маңызды көрсеткіштер бойынша жасалды.

Білім беру блогы бойынша, Маңғыстау облысында үш ауысымды білімі бар мектептердің ең жоғары саны бар соңғы орында, бұл өз ретінде сыныптардың толымдылығымен бірге мектептердегі орындардың жоғары тапшылығы туралы да айтады [42].

Ресми статистика сайтынан алынған 2017-2021 жылдар аралығындағы облыстар бөлінісінде үш ауысымда оқытатын мектептер мен олардағы оқушылар санына келсек (6-сурет), облыстың үшінші ауысымда оқитын оқушыларының екі есеге артқаны байқалады.

### 3.20 Ауысымдар бойынша оқитын оқушылар саны Численность учащихся, занимающихся по сменам

	оқу жылының басына, адам									на начало учебного года, человек								
	2017/2018			2018/2019			2019/2020			2020/2021			2021/2022					
	1 ауы- сымды в 1 сме- ну	2 ауы- сымды в 2 сме- ны	3 ауы- сымды в 3 сме- ны	1 ауы- сымды в 1 сме- ну	2 ауы- сымды в 2 сме- ны	3 ауы- сымды в 3 сме- ны	1 ауы- сымды в 1 сме- ну	2 ауы- сымды в 2 сме- ны	3 ауы- сымды в 3 сме- ны	1 ауысымды в 1 смену	2 ауысымды в 2 смены	3 ауысымды в 3 смены	1 ауысымды в 1 смену	2 ауысымды в 2 смены	3 ауысымды в 3 смены			
<b>Қазақстан</b>																		
<b>Республикасы</b>	328 802	2 555 288	166 680	330 462	2 658 351	197 421	336 146	2 764 631	237 006									
Ақмола	23 299	81 757	15 248	23 026	86 487	14 348	23 975	89 209	14 625									
Ақтөбе	9 516	106 353	21 348	10 952	121 031	12 809	10 765	127 831	14 921									
Алматы	28 900	313 490	34 780	27 484	321 253	45 790	25 727	336 464	52 369									
Атырау	6 100	93 919	17 825	5 996	96 991	21 822	6 127	103 807	21 305									
Батыс Қазақстан	9 698	82 019	8 481	10 807	85 723	7 812	10 897	87 727	10 086									
Жамбыл	15 401	197 216	4 985	15 517	210 192	193	15 508	217 175	99									
Қарағанды	23 545	163 403	4 457	23 244	168 433	4 627	23 105	175 365	4 823									
Қостанай	25 087	78 104	2 706	23 847	80 871	2 798	23 278	86 755	-									
Қызылорда	15 624	133 669	-	15 550	139 800	-	15 582	144 052	4 155									
Маңғыстау	5 614	106 493	17 799	6 619	120 931	13 486	5 213	112 934	33 235									
Павлодар	24 640	76 302	-	23 159	80 475	-	25 572	85 458	-									
Солтүстік Қазақстан	19 428	50 106	3 094	20 154	49 201	2 972	20 060	51 223	2 171									
Түркістан*	33 990	150 693	2 562	34 989	427 500	6 621	36 979	435 615	8 013									
Шығыс Қазақстан	12 699	123 272	12 988	34 393	154 891	-	34 552	158 242	-									
Астана қаласы	31 218	222 734	-	12 803	142 331	10 017	14 628	147 083	20 802									
Алматы қаласы	8 779	168 705	10 142	32 829	235 185	-	33 020	253 228	549									
Шымкент қаласы	33 990	150 693	2 562	9 093	137 056	54 126	11 158	152 463	49 853									
Жалғасы	Продолжение																	
	2020/2021			2021/2022														
	1 ауысымды в 1 смену	2 ауысымды в 2 смены	3 ауысымды в 3 смены	1 ауысымды в 1 смену	2 ауысымды в 2 смены	3 ауысымды в 3 смены	1 ауысымды в 1 смену	2 ауысымды в 2 смены	3 ауысымды в 3 смены									
<b>Қазақстан Республикасы</b>	334 280	2 869 459	277 608	309 129	2 996 578	291 131												
Ақмола	22 576	94 629	15 120	20 638	102 890	11 891												
Ақтөбе	12 164	133 644	15 553	10 736	149 706	8 003												
Алматы	27 471	341 247	66 946	25 598	341 277	86 852												
Атырау	6 303	108 928	21 498	5 162	109 971	25 173												

6-сурет – Ауысымдар бойынша оқитын оқушылар саны  
Ескертпе – автормен [49] дереккөз негізінде құрастырылған

Бұдан басқа, келесі фактор Маңғыстау облысындағы мектептердің сыныптар толымдылығы мәселесі қарастырылды. «Білім беру объектілеріне қойылатын санитариялық-эпидемиологиялық талаптар қағидаларын бекіту туралы» ҚР Денсаулық сақтау министрінің бұйрығына сәйкес жалпы білім беретін және арнаулы білім беру ұйымдары топтарының (сыныптарының) толымдылығы 25 баладан аспауға тиіс.

Маңғыстау облысының білім басқармасының деректеріне сәйкес сыныптардағы балалар саны рұқсат етілген нормадан асады.

Кесте 7 – Сыныптар толымдылығының орташа көрсеткіші

Елді мекен	Сыныптардағы орташа оқушылар саны
Ақтау	28,3
Өмірзақ	27,5
Жанаозен	27
Мұнайшы	31,75
Шетпе	31,1
Бейнеу	29
Ескерту: автормен [41] дереккөз негізінде құрастырылған	

7-кестеге сәйкес, Маңғыстау облысының жекелеген аудандарында сыныптағы оқушылардың рұқсат етілген саны нормативтік-құқықтық актілердің белгіленген нормаларынан асып түседі, сондықтан білім беру объектілеріндегі санитарлық нормалар бұзылады, бұл әсіресе 2020 жылғы пандемия кездерінде өте өзекті болып табылады. Осы ретте білім беру сапасы мен оқушылардың жоғары оқу орындарына түсуге дайындық деңгейі де төмендейді.

Кесте 8 – Жергілікті бюджет және республикалық жалпы сипаттағы трансферттер

	2022		2023		2024		Өңірлер бойынша барлығы
	Жб	Трансферт	Жб	Трансферт	Жб	Трансферт	
<b>Маңғыстау</b>	6 356 904	4 893 663	670 535	699 988	2 100 000	-	14 721 090
<b>Қызылорда</b>	3 995 329	3 142 980	8 000 774	-	1 762 077	-	16 901 160
<b>Ақтобе</b>	3 663 058	2 960 601	400 000	948 733	-	-	4 309 334
<b>Шымкент</b>	631 119	6 755 436	3 225 405	-	1 200 000	-	11 811 960
<b>Түркістан</b>	18 433 265	18 449 511	38 436 988	22 611 548	40 000	-	115 319 764

					000		
	29 416	36 202	50 733		45		
<b>Барлығы</b>	617	191	702	1 648 721	062		163 063 308
Ескерту: автормен [41] дереккөз негізінде құрастырылған							

Бюджет есебінен салынатын мектеп құрылыстарының басымдығын анықтау үшін білім саласындағы уәкілетті орган арнайы бекітілген әдістемеге сүйене отырып, приоритет берілген құрылыстарды алдымен қаржыландырады. Алайда жоғарыда келтірілгендей Берілген кестеде мысалға Қызылорда облысы мен Маңғыстау облысының қаражат көлемін салыстырсақ мектеп санын есепке ала отырып теңсіздіктерді байқауға болады [41].

Осы ретте Маңғыстау облысы 2023 жылға дейін республикалық бюджеттің доноры ретінде бюджеттік алымдар алынып келсе Қызылорда облысы субвенция алатын өңірлердің бірі яғни берілетін нысаналы мақсаттағы трансферттер есебінен мектеп құрылыстарына қаражатты жеткілікті деңгейде бөліп отыр деп атаса болады. Бір толық комплектілі 1200 орындық мектептің құны шамамен 2 млрд теңге деп алсақ, бөлінген қаражат көлемі 18 мектептің үш ауысымдық мәселесін шеше алмайды. Яғни, Президент тапсырмасында берілген алдағы үш жылда үш ауысымды мәселесін шешуге мүмкіншілік жоқ.

**3.25 Жалпы білім беретін мектептерін пайдалануға беру**  
**Ввод в эксплуатацию общеобразовательных школ**

	Объектілердің саны, бірлік					Оқу орны				
	Количество, единиц					Ученических мест				
	2017	2018	2019	2020	2021	2017	2018	2019	2020	2021
<b>Қазақстан Республикасы</b>	99	90	72	51	93	52 291	51 619	33 358	35 728	41 290
Ақмола	1	4	2	4	2	120	1 720	1 000	2 240	1 970
Ақтөбе	11	10	12	3	1	4 175	5 420	3 314	1 890	300
Алматы	27	4	2	1	8	19 290	3 720	1 220	1 320	4 650
Атырау	1	4	6	1	3	699	1 054	1 224	1 080	2 284
Батыс Қазақстан	2	5	-	3	1	900	2 298	-	1 650	426
Жамбыл	5	9	4	6	13	2 050	3 388	980	2 525	4 016
Қарағанды	1	2	1	2	2	250	1 664	600	980	750
Қостанай	1	-	1	2	1	60	-	900	1 520	320
Қызылорда	13	7	3	2	-	1 680	2 000	1 618	840	200
Маңғыстау	-	7	-	3	1	-	5 388	640	2 834	850
Павлодар	-	-	1	2	1	-	252	420	852	650
Солтүстік Қазақстан	-	-	1	1	-	-	-	600	300	-
Түркістан	23	25	27	9	45	9 450	11 490	8 570	5 000	12 889
Шығыс Қазақстан	5	2	3	2	1	3 020	920	2 300	900	1 200
Астана қаласы	1	4	1	2	6	2 450	4 100	3 212	1 380	5 340
Алматы қаласы	1	5	-	4	3	1 272	6 105	-	5 317	2 775
Шымкент қаласы	7	2	8	4	5	6 875	2 100	6 760	5 100	2 670

7-сурет – Жалпы білім беретін мектептерін пайдалануға беру  
Ескертпе – автормен [49] дереккөз негізінде құрастырылған

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2020 жылғы 31 желтоқсандағы **Бюджет қаражаты есебінен орта білім беру объектілерін**

**салуды, реконструкциялауды қаржыландыруды есептеу алгоритмін бекіту турааы № 567 бұйрығына сәйкес қаржыландыру есебі келесідей формула бойынша жүргізіледі:**

$$V = (\text{Конт} * b * (k1 + k2)),$$

мұндағы:

V – орта білім беру объектілерін салуды, реконструкциялауды қаржыландыруға арналған бюджет қаражатының көлемі\*;

Конт – білім беру саласындағы уәкілетті органның бірыңғай ақпараттық білім беру жүйесінің деректері бойынша тиісті оқу жылына орта білім беру ұйымдарына баратын білім алушыларының нақты контингенті;

b – базалық норматив тоғыз айлық есептік көрсеткішті құрайтын Алматы, Атырау және Маңғыстау облыстарын қоспағанда 2022 жылға арналған республикалық бюджет туралы заңда белгіленген алты айлық есептік көрсеткішті құрайтын базалық норматив;

k1 – өңірлер басымдығының тобы үшін түзету коэффициенті, мұнда:

бір ғана көрсеткіш бойынша республика бойынша орташа мәннен жоғары көрсеткіштердің мәндері бар өңірлер (бірінші топ) жататын басым емес топ үшін – 1;

республика бойынша кемінде үш көрсеткіш бойынша көрсеткіштерінің мәні орташадан жоғары өңірлер жататын орташа басым топ үшін (екінші топ) – 1,5;

көрсеткіштері республика бойынша кемінде төрт көрсеткіш бойынша орташадан жоғары өңірлер (үшінші топ) жататын неғұрлым басым топ үшін – 2-ден 3,22-ге дейін.

Орта білім беру объектілерін салуды, реконструкциялауды қаржыландыру бюджет қаражатының көлемін мынадай басым тәртіппен бөлу тәсілімен жүргізіледі: апатты және (немесе) үш ауысымды мектептерді жою, сейсмикалық күшейту, орта білім беру объектілерін күрделі жөндеу.

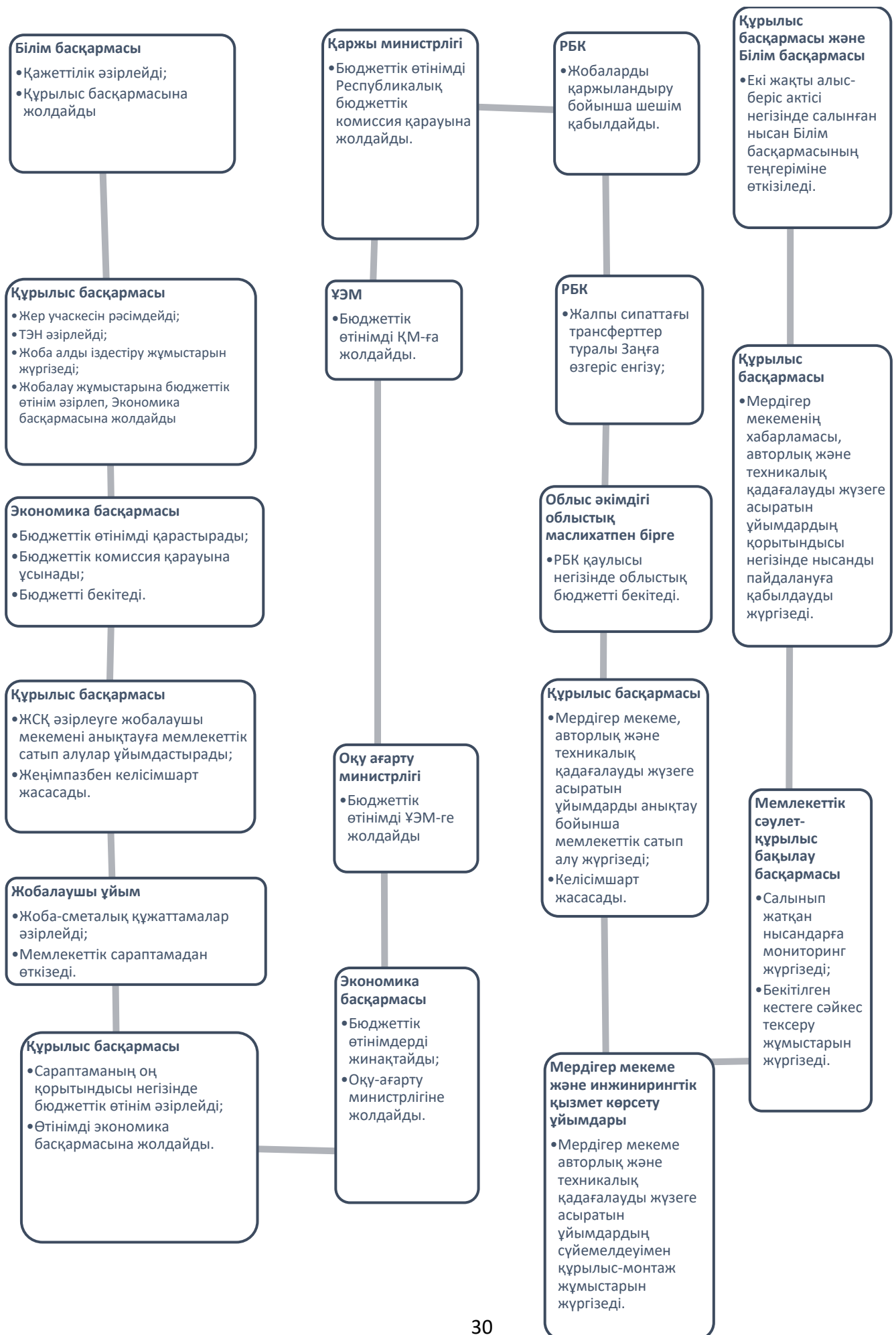
Бұл топтар келесі көрсеткіштер негізінде құрылады:

- 1) 1950-1980 жылдары салынған орта білім беру ұйымдарының үлесі;
- 2) орта білім беру ұйымдарының апатты объектілерінің саны;
- 3) күрделі жөндеуді талап ететін орта білім беру ұйымдарының саны;
- 4) үш ауысымда оқытатын орта білім беру ұйымдарының саны;
- 5) оқушы орындары тапшылығының саны;
- 6) оқушылардың табиғи өсімі;
- 7) еңбекке қабілетті жасқа дейінгі халықтың көші-қоны (15 жасқа дейін);
- 8) перспективалы елді мекендерде тұратын оқушылардың үлесі;

k2 – облыстар, республикалық маңызы бар қалалар және сейсмикалық қауіптілігі жоғары астана үшін түзету коэффициенті [50].

Ескертпе: Орта білім беру объектілерін салуға, реконструкциялауға арналған қаржыландыру көлемін білім беру саласындағы уәкілетті орган жоспарланатын кезеңнің алдындағы кезеңдегі үш жылдық жоспардың орындалу барысы туралы тоқсан сайынғы ақпаратты ескере отырып, өңірлерді басымдық топтары бойынша қайта бөлу тәсілімен жоспарлайды.

Осы ретте келесі мәселе ретінде мектеп құрылыстарын қаржыландыру механизмін талдау қажет деп есептеймін. Мектеп құрылыстарын қаржыландыру схемасы келесі суретте келтірілген.





Сурет 6 – Мектеп құрылысын қаржыландыруды жоспарлаудың қолданыстағы схемасы және ұсынылатын схемасы  
Ескертпе – автормен құрастырылған

Осы ретте мемлекеттік бюджетке түсетін салмақты азайту мақсатында мемлекеттік-жекешелік әріптестік тетіктерін пайдалану тиімді модель болып табылады. Алайда бұл модельдің құжат әзірлеу бөліміндегі бюрократиялық кедергілер себепті бүгінгі күні мектеп жобалары жүзеге аспай отыр. Облыстың салаға жауапты мамандары және мемлекеттік жекешелік әріптестік орталығы

қызметкерлерімен ауызша әңгімелесу барысында 3 жоба жоспарланғанын айтады, алайда жоба құжаттарын рәсімдеуде кедергілер бар.

Жалпы өңірде 26 мемлекеттік мектептің құрылысын жоспарланып, жобалық-сметалық құжаттары әзірленген. Алайда соңғы үш жыл ішінде тек толық комплектілі 4 (кесте 8) мектеп құрылыс пайдалануға берілді. Келтірілгендей жобаларды жүзеге асыру жыл сайынғы туу көрсеткішімен салыстырғанда өте баяу іске асырылуда.

### **Білім беру инфрақұрылымын жоспарлаудың халықаралық тәжірибесі**

Бұл бөлімде мектеп құрылысын жоспарлаудың халықаралық тәжірибесі қарастырылады. Жалпы алғанда, мектеп құрылысын жоспарлаудың халықаралық тәжірибесі келесі тәжірибелер мен тәсілдерді қамтуы мүмкін:

1. Қажеттіліктерді талдау: мектеп құрылысын бастамас бұрын оқушылар саны, демографиялық көрсеткіштер, халық санының өсу болжамдары және білім беру қажеттіліктерін бағалауды қамтитын қажеттіліктерді талдау жүргізіледі. Бұл мектептердің оңтайлы саны мен көлемін, сондай-ақ олардың орналасуын анықтауға мүмкіндік береді.

2. Стратегиялық жоспарлау: білім беруді дамытудың ұзақ мерзімді стратегиясы әзірленуде, оның ішінде жаңа мектептер салу жоспарлары бар. Ол әртүрлі факторларды ескереді, мысалы, халықтың географиялық орналасуы, білім беру қызметтерінің қолжетімділігінің біркелкілігі, мамандандырылған мектептердің қажеттілігі және т.б.

3. Ауданның ситуациялық талдауы: мектеп салуға ең қолайлы учаскелерді анықтау мақсатында аудан мен инфрақұрылымға егжей-тегжейлі талдау жүргізіледі. Қоғамдық көліктің болуы, мектеп маңындағы инфрақұрылым (жол, жарық, су құбыры және т.б.), елді мекендерге жақындығы сияқты факторлар ескерілген.

4. Қоғамдастықтың қатысуы: Маңызды аспект жергілікті қоғамдастықтың мектеп құрылысын жоспарлауға қатысуы болып табылады. Жергілікті тұрғындар, ата-аналар, мұғалімдер және басқа да мүдделі тараптар жаңа мектептің орналасқан жері мен параметрлеріне қатысты өз пікірлерін білдіріп, идеяларын ұсына алады және шешім қабылдауға қатыса алады.

5. Икемділік және ауқымдылық: мектептер құрылысын жоспарлау кезінде білім беру жүйесіндегі ықтимал өзгерістерді және қоғамдастықтың қажеттіліктерін ескеру ұсынылады. Мектеп ғимараттарын икемділік пен болашақта кеңейтуді ескере отырып жобалауға болады [51].

Келесі кестеде білім деңгейі бойынша бірнеше дамыған елдердің елдерінің құрылысындағы халықаралық тәжірибе көрсетіледі:



Кесте 9 – Мектеп инфрақұрылымын дамытуда халықаралық тәжірибе

Мемлекет	Құрылыс және жоспарлау механизмдері
Норвегия	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Норвегияда білім беру саласындағы жалпы мақсаттар мен басымдықтарды айқындайтын білім беруді дамытудың ұлттық стратегиясы бар.</li> <li>- Норвегиядағы аймақтық және муниципалды билік органдары өз аумағындағы білім беру инфрақұрылымын жоспарлау мен дамытуға жауапты және білім беру ұйымдарының қажеттіліктерін бағалайды, мектептерді салу, жөндеу немесе жаңғырту бойынша қажетті шараларды анықтайды, ресурстар мен қаржыландыруды бөлуді жоспарлайды [52, 53].</li> <li>- Норвегияда білім беру инфрақұрылымын жоспарлау және дамыту кезінде жергілікті қоғамдастық белсенді түрде қатысады.</li> <li>- Норвегияда бизнес өкілдерінің қатысуымен мектептерді бірлесіп салу тәжірибесі бар. Муниципалитеттер мен бизнес секторы мектептерді салу және басқару үшін серіктес. Бұған ұзақ мерзімді келісім-шарттар жасау немесе мектептерді салуға және пайдалануға жауапты арнайы ұйымдар құруды қамтуы мүмкін. Бұған қоса, бизнес секторы мектепті басқару немесе үй-жайды жалға алу құқығы сияқты белгілі бір жеңілдіктерге айырбас ретінде жобаларды толығымен немесе ішінара қаржыландыра алады [52, 53].</li> <li>- Ұзақ мерзімді келісімшарттар: Мемлекет, муниципалитеттер және бизнес секторы арасындағы серіктестіктер мен келісім-шарттар көбінесе ұзақ мерзімді болады. Бұл екі тарапқа ұзақ уақыт бойы мектепті қаржыландырудың, басқарудың және қызмет көрсетудің тұрақтылығы мен үздіксіздігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді [54, 55].</li> </ul>
Финляндия	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Бастапқыда жергілікті деңгейде білім беру қажеттіліктеріне талдау жүргізіледі. Оған оқуға қабылдау болжамы, демографиялық көрсеткіштер, халықтың өсу болжамдары және білім беру қажеттіліктері кіреді [55, 56].</li> <li>- Фин тәжірибесінде де жергілікті өзін-өзі басқару органдарының шешім қабылдауға қатысуы, жергілікті қоғамдастықтың олардың қажеттіліктерін ескере отырып, мектеп құрылысына қатысуы жоғары деңгейде. Олар аймақты талдау негізінде жоспарлар жасайды [57].</li> <li>- Финляндияда концессия механизмін бизнес секторының қатысуымен мектептерді бірлесіп салуға пайдалануға болады. Концессия – мемлекет немесе муниципалитет (концессионер) мен жеке компания (концессионер) арасындағы концессионерге белгілі бір мерзімге мектеп салу, пайдалану және ұстау құқығын беретін келісім [58].</li> </ul>
Российская Федерация	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Ресейде мектептердің құрылысы бюджеттік қаражат есебінен жүзеге асырылады, бірақ мектеп құрылысын жоспарлауда мемлекет пен бизнестің ынтымақтастығы тетіктері де бар, мысалы:</li> <li>- Инвестициялық келісім-шарттар: Үкімет пен жеке бизнес мектеп құрылысы жобалары үшін арнайы инвестициялық келісімшарттар жасай алады. Бұл келісімшарттар әр тараптың қаржылық келісімдерін, рөлдері мен жауапкершілігін сипаттайды [59];</li> <li>- Мектеп салу үшін арнайы мақсаттағы жобалау компаниялары құрылады. Бұл жобаны қаржыландыруды, салуды және пайдалануды басқару үшін құрылған жеке заңды тұлғалар [60, 61].</li> </ul>

	<p>- Мемлекеттік кепілдіктер: Үкімет мектеп құрылысына жеке инвестицияларды тартуға кепілдік бере алады. Бұл кепілдіктер дефолт жағдайында жеке инвесторларға несиелерді немесе басқа қаржылық міндеттемелерді өтеуге кепілдік береді.</p> <p>- Концессия шарттары: Концессия шарттары жеке тұлғаға белгілі бір мерзімге мектеп ғимаратын қаржыландыру, салу, пайдалану және ұстау құқығы берілген мектеп құрылысы жобалары үшін пайдаланылуы мүмкін [62, 63].</p> <p>- Мемлекеттік-жекешелік әріптестік (МЖӘ): МЖӘ мектеп нысандарын қаржыландыру, жобалау, салу және басқару үшін үкімет пен жеке ұйымдар бірлесіп жұмыс істейтін мектепті жоспарлауда қолданылады [64].</p>
--	--

Ресейдің, Финляндияның және Норвегияның халықаралық тәжірибесінің сипатталған тетіктері мектептердің құрылысын жоспарлау кезінде қоғамның қажеттіліктерін ескеруді, қоғамдастықтың қатысуын қамтамасыз етеді және сапалы және функционалды білім беру инфрақұрылымын дамытуға кепілдік береді. Айрықша ерекшелігі – мектеп құрылысында концессиялық механизмнің кеңінен қолданылуы. Қазіргі уақытта Қазақстанда МЖӘ бар, бірақ концессия тетіктері және құрылысты жоспарлауға азаматтардың жоғары қатысуы жоқ. Қазақстанда мектеп инфрақұрылымын салу көбінесе білім беруді дамытудың жоспарлары мен бағдарламаларын жасайтын мемлекеттің қатысуымен жүзеге асырылады.

Сонымен бірге қазіргі жағдай мемлекет бюджетіне орасан зор салмақ түсіретінін және қажетті мектеп инфрақұрылымының жоқтығын көрсетеді. Осыған байланысты концессия бойынша халықаралық тәжірибені енгізу және мектептер салу өкілеттігін өңірлік деңгейге беру мүмкіндігін қарастыру керектігі мәлім болып табылады.

### **Маңғыстау облысындағы мектептер бойынша деректермен регрессиялық талдау**

Біздің жұмысымызда қолданылған талдау әдістері туралы айтатын болсақ, олардың негізгісі мектептердегі орын тапшылығына әсер ететін факторларды анықтауға мүмкіндік беретін регрессиялық модель құру болды.

Маңғыстау облысының мектептерінде орын тапшылығы себептерінің гипотезасын тестілеу мақсатында ҚР Ұлттық статистика бюросы мен ҚР ЖП ҰБД-ның ресми деректерімен регрессиялық талдау жүргізілді.

Ең сәтті регрессиялық модельді таңдау кезең-кезеңімен жүзеге асырылды. Бастау үшін біз қарастырылып отырған барлық болжаушыларды модельге енгіздік. Тәуелді айнымалыны талдауда орын тапшылығы, ал тәуелсіз болып табылады елді мекен, мектеп түрлері, орындар саны, контингент, аумақ, сыйымдылық, туу коэффициенті, келгендер мен кеткендер саны.

Бірінші модельде біз орындардың саны, контингенті және мектеп түрлері орын тапшылығына қалай әсер ететінін қарастырамыз, мұнда орын тапшылығы тәуелді айналым, ал орындар саны, мектеп түрлері және контингент тәуелсіз айналымдар болып табылады. Бұл модельде орындардың саны мектептердегі

орындардың тапшылығына теріс әсер етеді және айтарлықтай көрсеткіш болып табылады.

Сонымен қатар, модельдегі қандай қатынастар статистикалық маңызды екенін және осы қатынастардың сипатын анықтау үшін регрессиялық талдаудағы  $p$  мәндері мен коэффициенттері. Сызықтық регрессия коэффициенттері әрбір тәуелсіз айнымалы мен тәуелді айнымалы арасындағы математикалық байланысты сипаттайды.

Бұл жағдайда  $R$  value-0.4469, бұл орын саны, контингент және мектеп түрлері бірге тапшылыққа айтарлықтай әсер етпейтінін білдіреді.

```
##
## Call:
## lm(formula = Mydata$deficit_mest ~ Mydata$kolvo_mest + Mydata$kontingent +
##   Mydata$vidy)
##
## Residuals:
##      Min       1Q   Median       3Q      Max
## -890.62  -33.82   -3.40    31.00   764.60
##
## Coefficients:
##              Estimate Std. Error t value Pr(>|t|)
## (Intercept)    99.08968   79.41992    1.248  0.2149
## Mydata$kolvo_mest -0.14593    0.06195   -2.356  0.0203 *
## Mydata$kontingent  0.11062    0.05481    2.018  0.0460 *
## Mydata$vidyinternat -59.98460  113.81475   -0.527  0.5992
## Mydata$vidyliceum -32.54090   101.52282   -0.321  0.7492
## Mydata$vidymksh   -69.92246    96.49388   -0.725  0.4702
## Mydata$vidynach_school -168.18390  123.25415   -1.365  0.1752
## Mydata$vidyschool  -8.36773    71.42250   -0.117  0.9070
## Mydata$vidyschool-liceum -157.05033  157.50694   -0.997  0.3209
## ---
## Signif. codes:  0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1
##
## Residual standard error: 200.5 on 108 degrees of freedom
## Multiple R-squared:  0.06842, Adjusted R-squared: -0.0005888
## F-statistic: 0.9915 on 8 and 108 DF, p-value: 0.4469
```

3-сурет – Орын тапшылығы, орын саны, контингент  
Ескертпе – R-studio бағдарламасында автормен құрастырылған

3-суретте біз  $R$ -квадраты 0.06842 екенін көреміз, бұл модель жақсартуды қажет етеді және  $F$ -мәні де рұқсат етілген нормадан асып түседі, бірақ бұл дәлірек талдау үшін мәліметтер жеткіліксіз болғандықтан болуы мүмкін.

Келесі модель орындар саны мен контингенттің орын тапшылығына әсерін қарастырды. Мұнда орындар саны мен контингент тәуелсіз айналымдар, ал орын тапшылығы тәуелді айналым болып табылады (4-сурет).

```

myreg<- lm(Mydata$deficit_mest~Mydata$kolvo_mest+Mydata$kontingent)
summary(myreg)

##
## Call:
## lm(formula = Mydata$deficit_mest ~ Mydata$kolvo_mest + Mydata$kontingent)
##
## Residuals:
##      Min       1Q   Median       3Q      Max
## -874.31  -29.52   -3.28   27.96  791.17
##
## Coefficients:
##              Estimate Std. Error t value Pr(>|t|)
## (Intercept)   48.89772   37.07065   1.319  0.1898
## Mydata$kolvo_mest -0.12054    0.05887  -2.048  0.0429 *
## Mydata$kontingent  0.10562    0.05341   1.977  0.0504 .
## ---
## Signif. codes:  0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1
##
## Residual standard error: 198.4 on 114 degrees of freedom
## Multiple R-squared:  0.03637,    Adjusted R-squared:  0.01946
## F-statistic: 2.151 on 2 and 114 DF,  p-value: 0.121

```

4-сурет – Орындар саны мен контингенттің орын тапшылығына әсері  
Ескертпе – R-studio бағдарламасында автормен құрастырылған

4-суретте бізде  $p$  мәні 0.05-тен жоғары екендігі байқалады, сондықтан айнымалылар өзара байланысты емес, тәуелсіз айналымдар контингент пен орындар саны мектептердегі орындардың тапшылығы тәуелді айналымына әсер етпейді екендігі анықталды.

Әрі қарай тағы бір модель жасалды, онда сыныптар, оқушылар саны, толықтығы, туылғандар саны, келгендер саны (тәуелсіз айналымдар) және олардың орын тапшылығына (тәуелді айналым) әсері болды (5-сурет).

```

model1 <- lm(hh$Deficite ~ hh$X1_class + hh$students + hh$Capacity + hh$born +
hh$Pribylo + hh$Vibylo)
summary(model1)

##
## Call:
## lm(formula = hh$Deficite ~ hh$X1_class + hh$students + hh$Capacity +
##      hh$born + hh$Pribylo + hh$Vibylo)
##
## Residuals:
##      Min       1Q   Median       3Q      Max
## -2282.2  -980.1   -56.3   764.7  3212.3
##
## Coefficients:
##              Estimate Std. Error t value Pr(>|t|)
## (Intercept) -743.83981   421.27344  -1.766  0.086171 .
## hh$X1_class  -1.00879    0.77316  -1.305  0.200491
## hh$students    0.55664    0.09545   5.832  1.29e-06 ***
## hh$Capacity   -0.40067    0.09384  -4.270  0.000142 ***
## hh$born        0.45911    0.39360   1.166  0.251321
## hh$Pribylo    -0.33455    0.12025  -2.782  0.008642 **
## hh$Vibylo      0.10160    0.15316   0.663  0.511444

```

```
## ---
## Signif. codes:  0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1
##
## Residual standard error: 1391 on 35 degrees of freedom
## Multiple R-squared:  0.8122, Adjusted R-squared:  0.78
## F-statistic: 25.23 on 6 and 35 DF,  p-value: 2.372e-11
```

5-сурет – Сыныптардың, оқушылардың саны, толықтығы, туғандар саны, келгендер және кеткендер саны олардың орын тапшылығына әсері  
Ескертпе – R-studio бағдарламасында автормен құрастырылған

5-суреттегі талдауға сәйкес, сыныптар, оқушылар саны, толықтығы, туылғандар саны, келгендер саны және олардың орын тапшылығына әсері регрессиялық статистика көрсеткіші R-квадрат 0.8122-ге тең, бұл қанағаттанарлық және талдау нәтижелері өте дәл. Осыған байланысты, р-мәні 2.372 e-11, демек, әр болжаушы айнымалы мен жауап айнымалысы арасында статистикалық маңызды байланыс бар, атап айтқанда оқушылар саны, толықтығы, келгендер саны және олардың орын тапшылығына әсері.

Осы модельді сипаттай отырып, барлық аталған тендендерде әсер етуші фактордың тиімді индикаторға тәуелділігінің айтарлықтай дәрежесі бар детерминация коэффициентіне назар аудару керек. Осыған орай, тәуелсіз айналымдар сыныптардың, оқушылардың саны, толықтығы, туғандар саны, келгендер және кеткендер саны тәуелді орын тапшылығы көрсеткішіне әсері бар екендігі анықталды және осы барлық факторларды жоспарлауда есепке алу керек.

### **Маңғыстау облысында мектеп тапшылығы проблемаларын шешуде білім беру инфрақұрылымын дамыту бойынша ұсыныстар**

Әлеуметтік серіктестік құбылысы батыс елдерінде өткен ғасырдың ортасынан бастап кеңінен қолданылып келеді, ол жергілікті қажеттіліктерге жауап береді және қанағаттандырады, сонымен қатар мемлекеттік саясаттың маңызды элементіне айналууда. Бұл тенденция экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы, ЮНЕСКО және Дүниежүзілік банк сияқты дамуды жоспарлау агенттіктері арқылы да белсенді түрде алға жылжуда. Саясаттың жалпы мақсаты-шешім қабылдауды жергілікті деңгейге жеткізу, орталықсыздандыруды арттыру, өйткені жергілікті жерлерде жобаларды жүзеге асыру басқарудың орталықтандырылған түрлеріне қарағанда оңайырақ.

Әлеуметтік серіктестік білім беру саласында да жүзеге асырылады өйткені Үкімет негізінен демеушілік құрал ретінде қаржыландырады :

1. Өңірлер қажеттіліктерін қанағаттандыруда орталықтандырылған органдардың қабілетіндегі айқын кемшіліктерді жою;
2. Үкіметтің бастамалары мен саясатын жедел ілгерілету;
3. Өңірлердің әлеуетті арттыруды ынталандыру.

Маңызды сәттердің бірі әлеуметтік серіктесте орталықпен институционалды және өзара қарым-қатынас орната алады (мысалы, концессиялық шарттар).

Сонымен қатар, бас стейхолдерлер үшін процестердің ашықтығын, адалдығын, жобаның негізгі миссиясы мен мақсатын сақтау және процестерде икемділік таныту маңызды. Әлеуметтік серіктестіктерді құру міндеті-серіктестер арасындағы қарым-қатынастарды құру және өзара түсіністік пен келісімдерді келісу бойынша мүқият, алайда қиын жұмыс.

Осыған байланысты, осы жобада мектеп құрылысын жүзеге асыратын бірыңғай оператор құру ұсынылады. Бірыңғай оператор мемлекет пен халық арасындағы байланыстырушы буын болады, сондай-ақ Қазақстанның әрбір өңірінде өкілдігі болады.

Қолданыстағы мемлекеттік бағдарламалар оқушы орындарының тапшылығы мәселесін шешуде халықтың қарқынды өсуін және мектептердің орналасқан жерін ескере отырып, алдағы 10 жылда мәселені туындап отырған өзекті мәселені шеше алмайды. Осыған байланысты, әлеуметтік әріптестік қағидаты негізінде мектептердің құрылысына жеке инвестициялар тарту ұсынылады, бірақ сонымен бірге қаражаттың бір бөлігі өңірлік және республикалық бюджеттен бөлінетін болады. Бұл мемлекетке жүктемені азайтуға және қоғам мен бизнес құрылымдардың жауапкершілік деңгейін арттыруға мүмкіндік береді.

Бағдарлама жобаның көлемін шектемей, демографиялық факторға байланысты қажеттілігі бар аймақтарға арналған жобаларды жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Жобаны іске асыру нысандары: концессиялық келісім.

Жобаға қойылатын талаптар:

- концессиялық келісімдер;
- жобаны іске асыру мерзімі концессиялық келісім жасалған күннен бастап 15 жылдан аспайды, оның ішінде білім беру объектісін құруға (реконструкциялауға) 3 жылдан аспайды;
- құрылатын (реконструкцияланатын) білім беру объектілеріне "Интернет" ақпараттық-телекоммуникациялық желісінде трансляциялай отырып, 24 сағаттық онлайн-бейнебақылау қамтамасыз етіледі.

Мүмкіндіктер:

- жобаны толық аяқтау іске асыру;
- концессионер мен концедент арасында тәуекелдердің теңгерімді бөлінуін ескере отырып, жобаны ұзақ мерзімді қаржыландыру мүмкіндігі;
- аналогтарды іске асырудың практикалық мысалдарының болуы;
- мамандандырылған қаржы көздерінің болуы.

Шектеулер:

- қатысудың төмен мотивациясы;
- жобаны дайындаудың ұзақ мерзімдері.

Бұдан басқа, өңірлер бөлінетін бюджеттен субсидия тарта отырып, мектептер салуға бірыңғай оператормен конкурсыз шарт жасай алады. Маңғыстау ірі мұнай өндіретін өңірлердің бірі екенін ескере отырып, мемлекет олардың әлеуметтік әріптестік негізінде тартылуына әсер етуі мүмкін.

Бірыңғай оператор қаржы қаражатын мынадай шарттармен бөледі:

- құру сатысында: субсидия қаражаты объектіні құру сатысындағы шығыстарды қоса қаржыландыру үшін пайдаланылады;

- инвестицияларды (объектіні концедентке) қайтару сатысында;

Бірыңғай оператор жобаны қарау кезеңінде құрылыстың тиімділігі мен аймақтың қажеттілігін анықтау үшін құрылыстың орналасқан жерін зерделеуі керек.

Бұл процесс мүмкіндік келесілерге береді:

- орталықсыздандыру мәселесін шешу;

- шешім қабылдау деңгейін (мерзімдерін, бюрократияны) төмендету;

- бизнестің мемлекеттік басқаруға қатысуына кедергілерді азайту;

- халық үшін жобаның толық ашықтығы;

- жобаларды жылдам іске қосу;

- мектеп орындарының тапшылығы мәселелерін тезірек шешу;

Бірыңғай оператор ағымдағы жағдайды талдайды, өңір мектептерінің толымдылығын зерттейді, бұл құрылыс үшін басым ауданды таңдауға мүмкіндік береді. Бұдан басқа, ұсынылған Әлеуметтік әріптестік моделі мемлекеттік басқару деңгейін арттыруға, бизнесті ынталандыруға және азаматтардың әлеуметтік қамсыздандырылуы мен олардың әл-ауқатын арттыруға мүмкіндік береді.

Мектептерді концессия арқылы салудағы бірыңғай оператордың жұмыс алгоритмі келесі қадамдарды қамтуы тиіс:

1. Дайындық жұмыстары: Мемлекет немесе муниципалитет жаңа мектептердің қажеттілігін анықтайды және концессия арқылы мектеп құрылысы мен басқаруды жеке операторға беру туралы шешім қабылдайды. Концессия шарттарын, оператордың құқықтары мен міндеттерін белгілейтін концессия шарты әзірленуде.

2. Бірыңғай операторды таңдау: Жобаны жүзеге асыруға жауапты болатын бірыңғай операторды таңдау үшін конкурс немесе тендер өткізіледі. Әлеуетті операторлар өз ұсыныстарын, соның ішінде мектептерді салу, басқару және пайдалану жоспарларын ұсынады.

3. Концессия шартына қол қою: Операторды таңдағаннан кейін мемлекет немесе муниципалитет пен оператор арасында концессия шарты жасалады. Келісімшарт тараптардың құқықтары мен міндеттерін, қаржылық жағдайларын, жобаның тиімділігінің шарттары мен критерийлерін анықтайды.

4. Жобаны қаржыландыру: Оператор мектеп құрылысын қаржыландыруды қамтамасыз етеді. Бұған меншікті қаражатты пайдалану, инвестиция тарту немесе несие алу жатады. Оператор сонымен қатар мектептің концессия кезеңінде жұмыс істеуі үшін бюджетті қалыптастырады.

5. Мектеп құрылысы: Оператор мектеп құрылысын белгіленген нормалар мен талаптарды сақтай отырып жүзеге асырады. Ол мердігерлер мен жеткізушілерді таңдауды қоса алғанда, барлық жұмыстардың орындалуын жоспарлауға, үйлестіруге және қадағалауға жауапты.

6. Пайдалану және басқару: Құрылыс аяқталғаннан кейін оператор мектепті басқару мен пайдалануды өз қолына алады. Бұған білім беру процесін

ұйымдастыру, инфрақұрылымды ұстау, қажетті құрал-жабдықтармен және қызметтермен қамтамасыз ету, сондай-ақ қаржыны басқару және мемлекетке немесе муниципалитетке есеп беру кіреді.

7. Мониторинг және бақылау: Мемлекет немесе муниципалитет концессия шартының талаптарының сақталуын және жоспарланған нәтижелерге қол жеткізуін қамтамасыз ету үшін бірыңғай оператордың жұмысын бақылайды және бақылайды. Білім сапасына, қаржылық көрсеткіштеріне және стандарттарға сәйкестігіне тұрақты тексерулер жүргізіледі.

8. Концессияның тоқтатылуы: Концессия мерзімі аяқталғаннан кейін немесе белгілі бір шарттар орындалғанда, келісімшарт бұзылуы мүмкін. Мемлекет немесе муниципалитет концессияны ұзарта алады, бақылауды басқа операторға бере алады немесе мектепті бақылауды қайтара алады.

Мектептерді концессия арқылы салудағы бірыңғай оператор білім беру ұйымдарын салуда, пайдалануда және басқаруда оңтайлы нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік беретін мемлекет, жергілікті атқарушы орган және жеке сектор арасындағы тиімді әріптестік моделі болып табылады.

Келесі ұсыныс жан басына шаққандағы қаржыландыру механизмін ауыл мектептеріне енгізу.

Экономикасы дамыған елдерде жан басына шаққандағы қаржыландыру («ақша оқушылардың соңынан ереді» схемасы немесе сұраныс негізінде қаржыландыру) білім беру үшін қаржы бөлудің ең кең тараған әдісі болып саналады. Осы қаржыландыру бойынша қаражат мөлшері оқушылар санының негізінде айқындалады. Яғни, бөлінетін қаражаттың мөлшері әр оқушының сапалы білім деңгейін қамтамасыз ету үшін оқу орнының қажеттіліктеріне сәйкес келуі керек. Бұдан әрі нақты елдер бойынша жан басына шаққандағы қаржыландыру мысалдары келтірілген.

Посткеңестік кеңістікте жан басына шаққандағы қаржыландырудың орталықтандырылмаған әдісін қолданудың мысалы Армения болып табылады, біріншіден, пилоттық мектептерге ұйымдық-құқықтық нысаны (автономды мекемелер) өзгертілді; екіншіден, бұл мектептерді қаржыландыру бір оқушыға біржолғы төлемдер түрінде жүзеге асырылады. Жан басына шаққандағы қаржыландыру әдістемесі бойынша қажетті қаражат көлемі оқушылар саны мен мектептердің орналасқан жеріне қарай есептеледі.

Жан басына шаққандағы қаржыландыруды енгізу процесінде Қазақстан ұлттық контекстті ескере отырып, тиімділік пен әділеттілік өлшемдеріне жауап беретін оңтайлы модельді әзірлеу проблемасына тап болды. Атап айтқанда, апробация кезеңінде жан басына шаққандағы қаржыландыру нормативін қалыптастыру, республикалық және жергілікті бюджеттер арасында жауапкершілікті бөлу, процеске қатысушылардың (білім алушылардың) контингентін айқындау тәсілдері бірнеше рет өзгерді.

Пилоттық жобаны іске асырудың 1 кезеңі (2013-2016 жылдар) жалпы саны 63 мектептен тұратын 5 өңірге баса назар аударылды. Жоба бастапқыда мемлекеттік бюджет деңгейлері бойынша шығыстарды бөле отырып, 1-ден 11-



сыныпқа дейінгі барлық білім алушыларды қамтыды. Мәселен, республикалық бюджет есебінен білім беру процесіне арналған шығыстар қамтамасыз етілді, оған мектеп қызметкерлерінің еңбегіне ақы төлеу шығындары, оқу шығындары (1 оқушыға 1 АЕК) және мектепке арналған ынталандыру қоры еңбекақы төлеу қорының 10% көлемінде кірді.

Мектептердің қызметін қамтамасыз етуге байланысты қалған шығыстар-білім беру ортасына арналған шығыстар жергілікті бюджет қаражаты есебінен жабылды (коммуналдық қызметтер, байланыс қызметтері, Интернет, ағымдағы жөндеу, ғимараттар мен жабдықтарды күтіп ұстауға және оларға қызмет көрсетуге арналған ағымдағы шығыстар, өзге де шығыстар).

Кесте 10 – Жан басына шаққандағы қаржыландыру механизмдері

Көрсеткіш	Қаржыландыру механизмдері	
	Сметалық	Жан басына шаққанда
Бюджеттік міндеттеменің құрамының сипаттамасы	Білім беру мекемесінің қызметін бюджеттен қаржыландыру	Білім беру ұйымы көрсететін білім беру қызметтері үшін бюджеттен ақы төлеу
Бюджет қаражаты есебінен студенттерді қабылдау мен оқытудың сандық көрсеткіштерін анықтау	Қабылдаудың нысаналы көрсеткіштерін бағдарламалар мен оқыту бағыттары контекстінде бюджет қаражатының бас басшысы белгілейді	Бюджет қаражатын бас басқарушының білім беру ұйымының қызметтер көрсетуге арналған мемлекеттік тапсырысты белгілеуі
Білім беру мекемесіне бюджеттен берілетін қаражат көлемін есептеу	Бөлімшелердің мөлшері білім беру мекемесінің нәтижелі көрсеткіштеріне байланысты анықталады: білім алушылардың контингенті, педагогикалық қызметкерлердің саны, алып жатқан кеңістіктің көлемі және т.б.	Бюджет қаражатының көлемі студенттер санын жан басына шаққандағы қаржыландыру нормативінің мәніне көбейту арқылы анықталады
Бюджеттік қаражатты бөлу	Оны білім беру ұйымы бюджет қаражатын бас басқарушы әкелген бюджеттік міндеттемелердің шегіне сәйкес жүзеге асырады.	Оқу орны өзі жүзеге асырады

Бүгінгі күнде Оқу ағарту министрлігі 100 пайыз акционер болып табылатын «Қаржы орталығы» АҚ жан басына шаққандағы қаржыландыру механизмін қаржыландыру мәселелерін толық басқаратын бірден бір оператор болып табылады.

Ұлыбританиядағы орта білім беруді жан басына қаржыландыру формуласының элементтері:

- базалық қаржыландыру, бұл мектеп бюджетінің 80% құрайды-оқушылардың жасына байланысты бір оқушыға шаққандағы қаржы қаражатының мөлшері (оқушылар санына байланысты жалақы шығындары мен шығындар). Қаржыландыру көлемі оқушының жасына байланысты және жылдар өткен сайын артады, мысалы, 16-18 жас аралығындағы оқушыларға 1.94 ең жоғары коэффициент қарастырылған;

- оқуды қосымша қаржыландыру, бұл мектеп бюджетінің 5% - құрайды (оқушылардың тамақтануы, үлгерімі). Бұл қаржыландыру мектептегі осы сұраныстары бар оқушылардың үлесіне сәйкес жүзеге асырылады. Мүмкіндігі шектеулі балалардың қажеттіліктерін қаржыландыру жеке ставкалар бойынша жүзеге асырылады [64, 65].

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, жан басына шаққандағы мектепті қаржыландыру қаржыландыру механизмін білдіреді, оның көмегімен мектептер олар оқитын студенттер санына қарай қаржыландыру алады. Бұл ретте жан басына шаққандағы қаржыландыру мектептер арасында ресурстарды неғұрлым тең бөлуді қамтамасыз етеді. Әрбір студент қай мектепте оқитынына қарамастан қаржыландырудың тең үлесін алады. Сонымен қатар, мектептерде өз қаражатын нақты қажеттіліктеріне қарай бөлуде көбірек дербестік пен икемділік бар.

Оның үстіне жан басына шаққандағы қаржыландыру тиімді құрал болып табылады және оны Қазақстанда енгізу қажет, өйткені; бұл есеп берушілік пен ашықтықты қамтамасыз етеді, өйткені мектептер оң нәтижелерге қол жеткізу үшін қаражатты тиімді пайдалануды көрсетуі керек. Жалпы алғанда, мектептерде жан басына шаққандағы қаржыландыру неғұрлым әділ және икемді қаржыландыру механизмін қамтамасыз етеді, тиімділік пен сапаны көтермелейді, есеп берушілік пен ашықтықты арттырады, мектептер арасындағы инновациялар мен бәсекелестікті ынталандырады. Бұл артықшылықтар инфрақұрылымды, оқу нәтижелерін жақсартуға және барлық студенттердің игілігі үшін ресурстарды тиімді бөлуді қамтамасыз етуге ықпал етеді.

## Қорытынды

Зерттеу аясында Маңғыстау облысындағы білім беру инфрақұрылымын дамытуды жоспарлау үдерісі зерделенді. Тиімді жоспарлау сапалы білім беруде және оқушылар мен тәрбиешілерге қолайлы жағдай жасауда маңызды рөл атқаратыны анықталды.

Маңғыстау облысында 2014-2020 жылдар аралығында Маңғыстау облысы халқының жылдық орташа өсу қарқыны шамамен 2,9%-ды құрады. Соңғы 5 жылда (2016 – 2020 жылдар) халық саны 13%-ға немесе 93 мың адамға өсіп, 2021 жылы 719,6 мың адамды құрады. Сондай-ақ, соңғы 5 жылда облыста туу көрсеткіші ең жоғары, 2020 жылы ол 1000 адамға шаққанда 30,65-ті құрады.

Бүгінде Маңғыстау облысында 156 мыңнан астам бала контингенті бар 140 жалпы білім беретін мектеп бар. Облыста үш ауысымда білім беретін 15 мектеп бар, онда 3,8 мың оқушы үшінші ауысымда білім алуға.

Магистрлік жоба аясында бірнеше факторларды ескере отырып регрессиялық талдау жүргізілді. Бастау үшін біз қарастырылып отырған барлық болжаушыларды үлгіге енгізік. Тәуелді айнымалыны талдауда орын тапшылығы, ал тәуелсіз болып табылды елді мекен, мектеп тірлері, орындар саны, контингент, аумақ, сыйымдылық, туу коэффициент, келгендер мен кеткендер саны. Регрессиялық талдаудың қорытындысы оқушылары саны, толықтығы, келгендер саны және олардың орны тапшылығына әсер етендігі анықталды.

Тиімді жоспарлаудың негізгі факторларының бірі аймақтың демографиялық және әлеуметтік-экономикалық деректерін есепке алу болып табылады. Мұндай мәліметтерді талдау оқу орындары мен ресурстарға деген қажеттіліктерді анықтауға көмектеседі. Сонымен қатар, болашақ өзгерістерге бейімделу үшін білім берудегі болжамды тенденцияларды ескеру маңызды.

Осы жұмыс аясында халық санының өсуі білім беру инфрақұрылымын кеңейту қажеттілігіне әсер етеді. Балалардың, жасөспірімдердің және жас ересектердің санының көп болуы мектептерді, оқу орындарын және білім беру ресурстарын қажет етеді. Бұдан әрі, халықтың аумақ бойынша орналасуы білім беру мекемелерінің орналасуына әсер етеді. Маңғыстау облысының анализі мектептердің орналасу және жоспарлану тиімсіз екендігін көрсетті. Оған себеп жоспарлануда жергілікті атқарушы органдардың функциялары аздығынан пайда бола алады және орталық уәкілетті органдардың жергілікті жағдайды білмеуінен пайда болады.

Сондай-ақ тиімді жоспарлаудың маңызды аспектісі білім беру мекемелері, жергілікті тұрғындар және бизнес өкілдері сияқты мүдделі тараптарды тарту болып табылады. Мемлекеттік және жеке ұйымдар арасындағы ынтымақтастық пен серіктестік білім беру инфрақұрылымын дамытуда ортақ мақсаттарға қол жеткізуге ықпал етуі мүмкін.

Осыған орай, магистрлік жоба аясында келесі ұсыныстар әзірленді:

- Мектеп салуда мемлекеттік орындар болмайтын мекеме арқылы концессия тетігін енгізу. Мемлекет мен жеке инвестор арасындағы серіктестік

үлгісі болып табылады, мұнда соңғысы белгілі бір мерзімге мектеп нысандарын салу, қаржыландыру, басқару және пайдалану құқығын алады. Бұл үлгі бойынша инвестор (концессионер) білім беру қызметтерін көрсеткені үшін мемлекеттен сыйақы алады.

- Білім инфрақұрылым жоспарлауда жан басына шаққандағы қаржыландыру. Оқушылар санына қарай қаржыландыруды бөлу арқылы бұл модель білім беру инфрақұрылымын дамытуда әділдік, ашықтық және есеп берушілікке ықпал етеді. Сонымен қатар, бұл өзгермелі демографиялық тенденцияларға бейімделуге икемділікке мүмкіндік береді және халық санының жылдам өсуі байқалатын аймақтарда мектептерді уақтылы салуды жеңілдетеді.

Тұтастай алғанда, жан басына шаққандағы қаржыландыру және концессиялық келісім-шарттар Маңғыстау облысындағы білім беру инфрақұрылымын тиімді жоспарлау мен тұрақты дамытудың құнды тетігі болып табылады. Қорытындылай келе, жан басына шаққандағы қаржыландыру да, концессиялық модельдер де білім беру инфрақұрылымын дамытудың бірегей артықшылықтарын ұсынатын мектеп құрылысындағы тиімді тетіктер болып шықты. Жан басына шаққандағы қаржыландыру білім алудың әділдігі мен қолжетімділігін қамтамасыз ететін студенттердің санына негізделген ресурстарды тең бөлуді қамтамасыз етеді. Екінші жағынан, концессиялық модель мектеп құрылысы жобаларының сапасы мен тиімділігін арттыру үшін жеке секторді тартуға, тәжірибені, инновацияны және қосымша қаржыландыруды тартуға мүмкіндік береді. Осы екі тәсілдің үйлесімі Маңғыстау облысындағы білім беру инфрақұрылымын жоспарлау және дамыту, өсіп келе жатқан халықтың қажеттіліктерін қанағаттандыру және барлығына жоғары сапалы білім беруді қамтамасыз ету үшін кешенді және тұрақты шешімді қамтамасыз ете алады.

## Пайдаланылған дереккөздер тізімі

- 1 Қазақстан Республикасы Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2022 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы «Әділетті мемлекет. Біріккен ұлт. Берекелі қоғам» // Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты – URL: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-181416>. Жүгінген күні: 12.09.2022.
- 2 Цели в области устойчивого развития. Организация Объединенных Наций // Официальный сайт ООН – URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/sustainable-development-goals/>. Жүгінген күні: 15.09.2022.
- 3 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 4 қарашадағы «Маңғыстау облысын әлеуметтік-экономикалық дамытудың 2021 – 2025 жылдарға арналған кешенді жоспарын бекіту және Қазақстан Республикасы Үкіметінің кейбір шешімдерінің күші жойылды деп тану туралы» № 784 қаулысы. // Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000784>. Жүгінген күні: 12.09.2022.
- 4 «Президент Казахстана: «В Мангистауской области наблюдается острый дефицит детских садов и школ» // LADA: Ақтау және Маңғыстау жаналықтары. – URL: [https://www.lada.kz/aktau\\_news/society/106030-prezident-kazahstana-v-mangistauskoy-oblasti-nablyudaetsya-ostryy-deficit-detskih-sadov-i-shkol.html](https://www.lada.kz/aktau_news/society/106030-prezident-kazahstana-v-mangistauskoy-oblasti-nablyudaetsya-ostryy-deficit-detskih-sadov-i-shkol.html). Жүгінген күні: 12.09.2022.
- 5 «В Мангистауской области в трехменных школах вынужден учиться каждый пятый школьник» // Inbusiness.kz. Media holding «Atameken business». – URL: <https://inbusiness.kz/ru/news/v-mangistauskoy-oblasti-v-trehsmennyh-shkolah-vynuzhden-uchitsya-kazhdyj-pyatyj-shkolnik>. Жүгінген күні: 12.09.2022.
- 6 Гребеник Л. Г., Кравченко Е. Ю., Болотова И. С. Социальная политика государства: основные направления и тенденции развития // Вестник Белгородского университета кооперации, экономики и права. – 2016. – №. 5. – С. 173-181.
- 7 Обойд М., Кхтани А. Развитие образования как часть государственной социальной политики Королевства Саудовская Аравия // Наука и школа. – 2013. – №. 1. – С. 28-31.
- 8 Абдельмаджид Ф. Э. Ю. Теоретический обзор роли человеческого капитала в экономическом росте // Креативная экономика. – 2019. – Т. 13. – №. 4. – С. 651-660.
- 9 Беленчук А.А. Эффективность расходов бюджета: подходы и сравнения // Научно-исследовательский финансовый институт. Финансовый журнал. 2010. № 3. С. 31–44.
- 10 Обухов О.В. К вопросу методологии типологизации характеристик эффективности предприятий реального сектора // Теория и практика сервиса: экономика, социальная сфера, технологии. 2015. № 3. С. 5–10.

- 11 Евдокимова Т.В. Анализ генезиса теоретических подходов к понятию и оценке эффективности // Вестник Томского государственного университета. Экономика. 2013. № 3. С. 22–27.
- 12 Хаджаев Р.Ш., Никонова И.М. Эволюция сущности понятия «эффективность предпринимательской деятельности» и ее особенности в медиабизнесе региона // Вестник Балтийского государственного университета им. И. Канта. Сер.: Гуманитарные и общественные науки. 2013. № 3. С. 34–40.
- 13 Шабашев В.А., Батиевская В.Б. Генезис и классификация понятия «экономическая эффективность» // Вестник Сибирского государственного аэрокосмического университета имени академика М.Ф. Решетнева. 2014. № 2. С. 183–189.
- 14 Борисов А.Б. Большой экономический словарь. М.: Книжный мир, 2006. С. 543.
- 15 Галиуллин Х.Я., Ермаков Г.П. Эффект как категория теории эффективности // Проблемы современной экономики. 2013. № 4. С. 120–124.
- 16 Ермолина Л.В. Экономическое содержание категории «эффективность». Понятие стратегической эффективности // Основы экономики, управления и права. 2013. № 2. С. 98–102.
- 17 Насакина Л.А. Новые подходы к оценке хозяйственной деятельности в условиях развития рыночных отношений // Вестник НГИЭИ. 2015. № 3. С. 70–74.
- 18 Шашина О.Ю. Исследование современных подходов к содержательной стороне экономической категории «эффективность» // Транспортное дело России. 2014. № 5. С. 165–168.
- 19 Cooke V., Williams P. Construction planning, programming and control. – John Wiley & Sons, 2013.
- 20 Ивашина И. В. От идеи к реализации. Сотрудничество в рамках проектирования и строительства новых зданий школ //Магистратура «на салфетках». Проектирование городских образовательных инфраструктур: от идеи к реализации. – 2020. – С. 50-59.
- 21 Сафаров С. М. Развитие образовательной инфраструктуры тос как условие достижения целей устойчивого развития территории (на примере проекта «Народный университет ТОС») //Региональная экономика. Юг России. – 2021. – Т. 9. – №. 1. – С. 105-113.
- 22 Антонюк В. С. и др. Управление социальной инфраструктурой регионов в системе инструментов повышения качества жизни населения регионов //Экономика региона. – 2015. – №. 3. – С. 53-66.
- 23 Малинова О. В. О реформировании территориального планирования в Российской Федерации в целях комплексного и устойчивого развития территории. Генплан //Academia. Архитектура и строительство. – 2019. – №. 4. – С. 5-10.
- 24 Wang C. et al. A construction of smart city evaluation system based on cloud computing platform //Evolutionary Intelligence. – 2020. – Т. 13. – №. 1. – С. 119-129.

- 25 Стасишина Р. А. Совершенствование стратегического планирования социально-экономического развития муниципального образования //Проблемы современной экономики. – 2010. – №. 2. – С. 328-331.
- 26 Башев В. В., Дехант Д. К., Лозинг В. Р. Оценка потребности в дополнительных учебных местах в системе общего образования РФ в 2014–2025 гг //Вопросы образования. – 2015. – №. 4. – С. 254-273.
- 27 Vincent J. M. Public schools as public infrastructure: Roles for planning researchers //Journal of Planning Education and Research. – 2006. – Т. 25. – №. 4. – С. 433-437.
- 28 Barrett P. et al. The impact of school infrastructure on learning: A synthesis of the evidence. – 2019.
- 29 Stevenson K. R. Educational Trends Shaping School Planning, Design, Construction, Funding and Operation //National Clearinghouse for Educational Facilities. – 2010.
- 30 Иванов О. В. Стратегическое целеполагание и долгосрочное планирование развития инфраструктуры как факторы повышения эффективности государственно-частного партнерства (международный опыт) //Государственно-частное партнерство. – 2016. – Т. 3. – №. 3. – С. 173-188.
- 31 Черемухин С. А. Государственно-частное партнерство: тенденции развития //Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки. – 2010. – №. 1. – С. 37-42. Фадюшин И. С. Международный опыт развития ГЧП //Международный научно-исследовательский журнал. – 2019. – №. 4-2 (82). – С. 39-43.
- 32 Трунова О. Д., Силин М. В. Особенности реализации государственно-частного партнерства в сфере образования в России и за рубежом //Ars Administrandi. – 2015. – №. 4. – С. 82-96.
- 33 Bing L. et al. The allocation of risk in PPP/PFI construction projects in the UK //International Journal of project management. – 2005. – Т. 23. – №. 1. – С. 25-35.
- 34 Li B., Akintoye A. An overview of public-private partnership //Public-private partnerships: Managing risks and opportunities. – 2003. – С. 3-30.
- 35 Dharmapuri Tirumala R. et al. Comparative analysis of outcomes under PPP and traditional modes of delivery: a study of schools in Melbourne //Construction Management and Economics. – 2021. – Т. 39. – №. 11. – С. 894-911.
- 36 Selvi A. F. Qualitative content analysis //The Routledge handbook of research methods in applied linguistics. – Routledge, 2019. – С. 440-452.
- 37 Chatterjee S., Simonoff J. S. Handbook of regression analysis with applications in R. – John Wiley & Sons, 2020.
- 38 Қазақстан Республикасы Үкіметінің «Қазақстан Республикасында мүгедек адамдардың құқықтарын қамтамасыз ету және тұрмыс сапасын жақсарту жөніндегі 2025 жылға дейінгі ұлттық жоспарды бекіту туралы» 2019 жылғы 28 мамырдағы № 326 қаулысы. // Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000326>. Жүгінген күні: 12.04.2021.

39 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 30 қарашадағы «Жайлы мектеп» білім беру саласындағы пилоттық ұлттық жобасын бекіту туралы № 963 қаулысы. // Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2200000963>. Жүгінген күні: 12.12.2022.

40 Демографиялық сипаттамалар. Туылу. // Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының ресми сайты. – URL: <https://bala.stat.gov.kz/kz/rozhdaemost/>. Жүгінген күні: 20.12.2022.

41 «Ұлттық білім беру деректер қорының» жеке кабинетінен алынған ақпарат. // «Ұлттық білім беру деректер қорының» ресми сайты. – URL: <https://nobd.iac.kz/>. Жүгінген күні: 12.01.2023.

42 Маңғыстау облысының білім басқармасының білім беру жүйесі бойынша жалпы ақпарат. // Маңғыстау облысының білім басқармасының ресми сайты. – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mangystau-edu/documents/1?directions=1810&lang=ru>. Жүгінген күні: 25.01.2023.

43 Маңғыстау облысының демографиялық статистикасы. // Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының ресми сайты. – URL: <https://stat.gov.kz/region/mangystau/dynamic-tables/4482/>. Жүгінген күні: 20.12.2022.

44 Как развивается самый молодой район в Мангистауской области. // Tengrinews.kz. – URL: <https://tengrinews.kz/news/razvivaetsya-samyiy-molodoy-rayon-mangistauskoy-oblasti-456529/>. Жүгінген күні: 15.01.2023.

45 Геопортал Мангистауской области. – URL: <https://map.e-mangistau.kz/?passport=school-noedit.1129590>. Жүгінген күні: 28.01.2023.

46 Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің бұйрығымен бекітілген «Білім беру объектілеріне қойылатын санитариялық-эпидемиологиялық талаптар» санитариялық қағидаларын бекіту туралы № ҚР ДСМ-76 бұйрығы. // Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2100023890>. Жүгінген күні: 22.12.2022.

47 Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 6 мамырдағы «Халықтың тығыздығына және елді мекендердің шалғай орналасуына байланысты білім беру ұйымдары желісінің кепілдендірілген мемлекеттік стандартын бекіту туралы» № 185 бұйрығы. // Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200027968>. Жүгінген күні: 22.12.2022.

48 Акимату Мангистауской области поручено устранить трехстенку в школах. // Kapital.kz. – URL: <https://kapital.kz/gosudarstvo/110173/akimatu-mangistauskoy-oblasti-porucheno-ustranit-trekhsmenku-v-shkolakh.html>. Жүгінген күні: 22.02.2023

49 Біліммен қамтудың негізгі көрсеткіштер серпіні. // Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық



статистика бюросының ресми сайты. – URL: <https://bala.stat.gov.kz/dinamika-osnovnyh-pokazatelej-ohvata-obrazovaniem/>. Жүгінген күні: 20.03.2022.

50 Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2020 жылғы 31 желтоқсандағы Бюджет қаражаты есебінен орта білім беру объектілерін салуды, реконструкциялауды қаржыландыруды есептеу алгоритмін бекіту туралы № 567 бұйрығы. // Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2000022029>. Жүгінген күні: 22.03.2023.

51 Aarseth O. A. et al. PPP in public schools as means for value creation for user and owner //Procedia-Social and Behavioral Sciences. – 2016. – Т. 226. – С. 398-406.

52 Azarian M. et al. Project ownership in public-private partnership (PPP) projects of Norway //Procedia Computer Science. – 2023. – Т. 219. – С. 1838-1846.

53 Krumsvik R. The digital school and teacher education in Norway //Jahrbuch Medienpädagogik 9. – 2012. – С. 455-480.

54 Imsen G., Blossing U., Moos L. Reshaping the Nordic education model in an era of efficiency. Changes in the comprehensive school project in Denmark, Norway, and Sweden since the millennium //Scandinavian Journal of Educational Research. – 2017. – Т. 61. – №. 5. – С. 568-583.

55 Ministry of Education of Norway. // Official website of the Government of Norway. – URL: <https://www.regjeringen.no/en/topics/education/id930/>. Жүгінген күні: 15.04.2023.

56 Kiesi I. Co-operation of Edu-business and Public Schooling: Is the Governance of Education in Finland Shifting from the Public Sector to Networks? //Finland's Famous Education System: Unvarnished Insights into Finnish Schooling. – Singapore : Springer Nature Singapore, 2023. – С. 155-172.

57 Grek S. et al. National policy brokering and the construction of the European Education Space in England, Sweden, Finland and Scotland //Comparative Education. – 2009. – Т. 45. – №. 1. – С. 5-21.

58 Sahlberg P. Paradoxes of educational improvement: The Finnish experience //Scottish Educational Review. – 2011. – Т. 43. – №. 1. – С. 3-23.

59 Сафронова С. Э., Чеховская С. А. Возникновение концессионных соглашений, применение, основные проблемы и сложности //Бизнес-образование в экономике знаний. – 2016. – №. 2 (4). – С. 80-84.

60 Холодная Н. Д. Государственно-частное партнерство—новый тип отношений в Российской экономике //Вопросы государственного и муниципального управления. – 2009. – №. 2. – С. 42-56.

61 Тищенко Т. В. Отраслевые особенности реализации концессионных соглашений: анализ преимуществ и рисков //Известия Дальневосточного федерального университета. Экономика и управление. – 2020. – №. 3 (95). – С. 67-79.

62 Каратаева Г. Е., Чернова С. В. муниципальные концессионные соглашения: коррекция на пандемию //Journal of Economics. – 2022. – Т. 12. – №. 2.

63 Лишута А. О. Законодательство о концессионных соглашениях и соглашениях о государственно-частном партнерстве в России и зарубежных странах //colloquium-journal. – 2019. – №. 16-7 (40). – С. 120.

64 Alonso J. D., Sánchez A. Reforming education finance in transition countries: six case studies in per capita financing systems. – World Bank, 2011.

65 Noden P., West A. The funding of English primary education. – Primary Review, 2008.